

ЫСЫК-КӨЛ КАБАРЛАРЫ

Гезит 1938-жылдын
1-сентябрынан
баштап чыгууда

Шаршемби, 16-сентябрь 2015 – жыл № 34 (11570)

Фотос: Виталий Уланов

● БУЛ САҢДА:

САЯСАТТАН ЭКОНОМИКАГА

КР Экономика министри Олег Панкратовдун пикиринде, «Кумтөр» боюнча бир пикирге качан гана бул маселе саясаттан тыш каралганда келебиз. **5-бет**

ЧЕК АРАСЫЗ БИЛИМ

Кажы-Сайда III эл аралык жаш адистердин «Жашыл Ой» форуму болуп өттү **6-бет**

ЖЕР РЕКУЛЬТИВАЦИЯСЫ ДОЛБООРУНУН ИЙГИЛИКТҮҮ ИШКЕ АШЫРЫЛЫШЫ

«Кумтөр» кенинде рекультивация иштери үчүн жарактуу өсүмдүктөрдү аныктоо боюнча талаа экспедициялары жүрүп жатат. **7-бет**

ТЯНЬ-ШАНДЫН ТҮБӨЛҮК ЭМЕС МӨҢГҮСҮ

Жер шарындагы мөңгүлөрдүн эрүү ылдамдыгы 2-3 эсе өстү, бул дүйнөлүк көйгөй Кыргызстанды айланып өтпөдү. **10-бет**

«КУМТӨРГӨ» КОЮЛГАН БӨГӨТ

Суу кодексине оңдоолорду киргизүүнү өкмөт да, депутаттар да колдошот. Бирок бул маселеге качан чекит коюлат? **12-бет**

● АКТУАЛДУУ

КУМТӨР: ЭКОЛОГИЯ БИЗ ҮЧҮН – АЛТЫНДАЙ АСЫЛ

“Кумтөр Голд Компани” үчүн айлана-чөйрөнү коргоо өндүрүштүк ишмердүүлүктүн эң маанилүү элементи, компания жылыга экологиянын абалын анализдөөгө жана аны коргоо иш-чараларына 7,5 миллиондой АКШ долларын жумшайт.

Алина Дулатова

Айлана-чөйрөнү коргоо иштерине «Кумтөр Голд Компани» жылына 7,5 миллиондон ашык доллар жумшайт.

Акыркы кездери өкмөт менен «Центерра Голд Инк» канадалык компаниянын дээрлик бардык сүйлөшүүлөрү «Кумтөр» аймагындагы жаратылыш ресурстарын коргоо боюнча маселелерин талкуулоосуз өтпөйт. Буга жергиликтүү элдердин да кызыгуусу күч. Тамга айылынын тургундары менен болгон жолугушуулардын биринде экс премьер-министр Жоомарт Оторбаев экологиялык ченемдерди сактоо боюнча «Кумтөрдүн»

ишмердүүлүгүн өкмөт дайыма текшерип турат. Экологиялык маселелерди кайсыл убакта болсун көтөргөнгө акылуубуз», - деп билдирген.

- «Кумтөр» бардык экологиялык нормалардын чегинде иштейт. Операциялык иштер соңуна чыккандан кийин кен коопсуз абалда калтырыларына ошол кезде «Кумтөр Голд Компанинин» айлана-чөйрөнү коргоо боюнча директору Бэн Феррис ынандырган. Канадалык компаниянын жетекчилеринин бири белгилегендей кенде алтын казуу айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизбегидей жүргүзүлүүдө.

«Кумтөр» кени иштегенден тарта экологиялык коопсуздукту камсыздоо

үчүн өзгөчө көңүл бурулган. Алгачкылардан болуп штаттык кызматкерлери толук айлана-чөйрөнү коргоо боюнча бөлүм түзүлгөн. Кенде 26дан ашуун адис бул тармакта эмгектенет. Компаниянын айлана-чөйрөнү коргоого жумшаган жылдык чыгымы 7,5 млн. доллардан ашат. Айлана-чөйрөгө тийгизген таасирди минималдаштыруу үчүн дайыма мониторинг, калдыктардын лабораториялык анализи, өндүрүштөн чыккан агын сууларды тазалоо жүргүзүлөт. Компания бул иштерге жергиликтүү жана эл аралык кеңешчилерди тартат.

Уландысы 3-бетте

ЖАШ ЭКОЛОГДОР

«Эдельвейс» пансионатында аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөн 26 бала 10 күн бою эс алуу менен кошо билим алышты.

Чоң Жаргылчак айылында «Кумтөр Голд Компанинин» колдоосу менен «Сарычат» коомдук бирикмеси уюштурган 11-жайкы экологиялык лагерь өттү. Ысык-Көл облусунун Жети-Өгүз жана Ак-Суу райондорунан аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөн 26 бала 10 күн бою «Эдельвейс» пансионатында эс алып, жаңы нерселерге да үйрөнүштү.

Быйыл биринчи жолу экологиялык билим берүүнүн алкагында Ысык-Көлдүн жана Барскоон дарыясынан суу үлгүсүн алуу боюнча тажрыйбалык сабактар өткөрүлдү. Балдар адистер менен биргеликте бир катар экологиялык параметрлерге анализ жүргүзүштү. Лагердин программасына экологиялык викториналар менен сынактар да киргизилген. Лагерге катышкан балдар талаада биологиялык изилдөөлөрдүн негизги принциптерин, айлана-чөйрөдө адамдын жүрүш-туруш эрежелерин өздөштүрүп, өз айылдарынын экологиялык көйгөйлөрүн баалоо жана аларды чечүү жолдорун табууга үйрөнүштү.

Агымдын соңунда бардык катышуучуларга сертификаттар жана баа-

луу белектер тапшырылды. Экологиялык лагердин директору Ишемкул Асакеевдин айтымында, балдар үчүн ушундай жайкы эс алуу уюштуруу – экологиялык агартуунун теория жана практикасын айкалыштыруунун мыкты үлгүсү.

«Лагерь 11 жылдан бери «Сарычат» бирикмеси менен биргеликте уюштурулуп келет. Бул долбоордун максаты – балдарды жаратылышты коргоого түздөн-түз катыштыруу, экологиялык дүйнө тааным, айлана-чөйрөгө сый мамиленин калыптанышына жана лидерлик сапаттардын өрчүшүнө таасир этүү», - дейт «Кумтөр Голд Компанинин» саламаттыгы, эмгекти жана айлана-чөйрөнү коргоо тутумунун менеджери Эрик Кожомкулов.

Быйыл жайда 2-3-курстун студенттери «Кумтөр» кенинде болушту

Академик У.Асаналиев атындагы Тоо-кен иштери жана тоо технологиялары институтунун Өндүрүштүк коопсуздук кафедрасынын «Технологиялык коопсуздук жана тоодогу куткаруучулук иш» жана «Тоо-кен өндүрүштүк экология» бөлүмдөрүнүн 2-3-курстарынын студенттери «Кумтөр» кени менен таанышышты.

Студенттер карьерди, алтын ылгоочу фабрика, жаңы турак лагерин, Петров көлү жана өндүрүштүк чыгындыларды тазалоочу жайларды көрүп чыгышты. Ар бир жайда компаниянын тийиштүү бөлүмдөрүнүн өкүлдөрү аларга өндүрүштүн жүрүшүнөн баяндап, ошондой эле студенттер менен мугалимдердин кызыккан суроолоруна жооп узатып жатышты.

«Компания менен институттун ортосунда бир топ жылдан бери уланып келе жаткан кызматташтык жана иш байланышы түптөлгөнү бизди кубандырат. Быйыл «Кумтөр Голд Компани» эки жылдык тажрыйба топтоого бул тармакта билим алган улан-кыздарды чакырууну пландоодо, бул алардын билимин, идея жана чыгармачыл дараметин иш жүзүндө көрсөтүүгө шарт түзөт.

- Окутуучулар үчүн ишканалардагы саамалыктардан кабардар болуп туруу абдан маанилүү. «Кумтөрдөгү» өндүрүштүк коопсуздук кантип сакталарын өз көзүбүз менен көрүп, өндүрүштүн жүрүшү менен жеринде таанышуу биздин окутуучулук ишмердигибиз үчүн абдан кызыктуу жана пайдалуу болду, - дейт Персоналдарды окутуу жана өнүктүрүү бөлүмүнүн

кеңешчиси Норман Бобосел.

Ал эми Өндүрүштүк коопсуздук кафедрасынын ага окутуучусу Зульфия Жумашева мындай пикирин билдирди: «Сабактарда «Кумтөрдө» коопсуздук техникаларынын жоболору кантип сакталарын мисалга келтирчү элек. Бирок, өз көзүбүз менен көрө элек нерсени элестетүү кыйын болчу.

- Кыргыз Республикасынын эн ири алтын өндүрүүчү ишканасында иш кандай жолго коюлганын көрүү мүмкүнчүлүгү түзүлгөнүнө кубанычтамын. «Технологиялык коопсуздук жана тоодогу куткаруучулук иш» адистиги тоо-кен компаниялары менен түздөн-түз байланышта, - дейт Тоо-кен факультетинин студенти Самат Шабданов.

Эске салсак, компания аталган Институттун дарсканаларын оңдоп-түзөөгө жалпысынан 1,5 млн. сом бөлгөн. Ал каражатка кызмат көрсөтүүчү ишкана Институттун 1-корпусундагы китепкананын окуу залын жана 2-корпусунун дарсканасын оңдоп-түзөгөн.

«Кумтөрдүн» кызматкерлери жайлоодогу балдар бакчасында мастер-класс өтүштү «Кумтөр Голд Компани» Ысык-Көл облусунун Тоң жана Жети-Өгүз райондорундагы бала бакчаларга кеңсе буюмдарын жана китептерди тапшырды.

Август айында «Кумтөр Голд Компанинин» 20 кызматкери бала-чакасы менен «Жайлоодогу бала бакча» долбоорунун алкагында иштеп жаткан мобилдик бала бакчалардын биринде бир күн өткөрүү үчүн Жети-Өгүз районунун Көк-Жайык жайлоосуна барышты. Эске салсак, буга чейин компания Ысык-Көл облусунун Тоң жана Жети-Өгүз райондорундагы бала бакчаларды кеңсе буюмдары жана китептер менен жабдууга жардамдашкан.

Компаниянын кызматкерлери балдарды кагаздан жасалга даярдоого жана оригами чеберчилигине үйрөтүштү. Улуурак балдарга кийизден буюм-тайымдарды даярдоо боюнча мастер-класс өткөрүлдү – кыздар сөйкө менен билерик жасап, алып кетишти. Ал эми кичине бөбөктөргө кызматкерлер майда моториканы өркүндөткөн көнүгүүлөрдү көрсөтүштү.

Ал эми коштошордо белек тапшыруу болду. Ар бир бөбөккө компаниянын колдоосу менен жарыкка чыккан макал-лакаптардын быйылкы чыгарылышы жана самын көбүрткөн оюнчук колун тийип, боз үйдө дароо көбүктөр уча баштады. Мультфильмдердин сүйүктүү

каармандары да баш бакты. Ал үчүн болгону аквагримм жана жакшы маанай жетиштүү болду. Андан соң, бардык каалоочулар катышкан концерт уюштурулду. Айтор, күн шаңдуу маанайда өттү.

«Биз балдарга кагаз кантип жаныбарларга, ал эми кийиз зер буюмдарына айланарын көрсөттүк, эми алар ата-энесине жана курбуларына жасап көрсөтөт деген тилектебиз. Жамгырга карабай, күн сонун өттү. Бул жакшынакай мобилдик бала бакчаларга барган бөбөктөр менен таанышып, аларга жаңы нерселерди үйрөтө алганыбызга абдан кубанычтабыз», - дейт «Кумтөр Голд Компани» администрациясынын менеджери Гүлмира Турдубаева.

Ысык-Көлдө үчүнчү ирет мөмө-жемиш фестивалы өттү

Быйылкы фестивалдын зор жетишкендиги багбандар менен кайра иштетүүчү ири ишканалар ортосунда меморандумга кол коюлушу болду.

Жайдын акыркы айында Ысык-Көлдүн Түп районунун Түп айылында салтка айланган «Карагат Фест» мөмө-жемиш фестивалы болду. Бул иш-чара «Кумтөр Голд Компанинин» каржылоосунда «Авеп» коомдук фонду тарабынан ишке ашырылчу «Карагат +» долбоорунун алкагында үчүнчү жолу өткөрүлдү.

Бул жылы фестивалга Кыргыз Республикасынын айыл чарба министри, КР өкмөтүнүн Ысык-Көл облусундагы ыйгарымдуу өкүлү, Түп районунун акими жана 30 айылдан 3000ге жакын киши катышты.

Фестивалдын меймандары түркүн мөмө-жемиш, алардын кыям, ширесин татып гана ырахаттанбастан, багбанчылыктын эффективдүүлүгүн арттыруу боюнча жаңы багыттарды үйрөнүп, көргөзмөгө коюлган жабдуулар менен таанышып, айыл чарба тармагындагы адистердин кеп-кеңештерин угуп, ошондой эле «Карагат+» программасынын курамдык бөлүктөрүн өз көздөрү менен көрүштү. Келген меймандар үчүн күнөскана жана тамчылатып сугаруу тутуму орнотулуп, кызыкдар фермерлер бүт облус аймагындагы сактоо жайлары жана питомниктер боюнча маалымат алышты. Андан сырткары, каалоочулар «Кумтөр Голд Компанинин» маалымат күркөсүнө баш багып,

ишкананын кызматкерлеринен Ысык-Көл облусун өнүктүрүү долбоору жана «Кумтөрдүн» ишмердиги туурасындагы басылган материалдардан бөлүшүштү.

Үчүнчү фестивалдын чоң жетишкендиги багбандар менен кайра иштетүүчү ири ишканалар ортосунда Ысык-Көл облусунан 100 тонна мөмө-жемиш тапшыруу боюнча меморандумга кол коюлушу болду.

«Карагат+» биринчи кезекте айланасына арбын адамдарды бириктире алган кызматташуу долбоору. Анын ишке ашырылышына ысыккөлдүктөр да, бул программанын майда-чүйдөсүнө чейин билген жергиликтүү бийликтер да кызыкдар. Фермерлер да жаңы тажрыйбаларга ээ болушту, айыл чарбасындагы заманбап технологияларды колдонуу, питомник жана күнөскана бизнесин өнүктүрүү боюнча көптү үйрөнө алышты. Бул программа облус тургундары үчүн пайдалуу болоруна ишенем, - дейт «Кумтөр Голд Компанинин» тобокелдерди башкаруу, нормативдик негизди сактоо жана туруктуу өнүктүрүү боюнча вице-президенти Родни Ступарик.

• АКТУАЛДУУ

КУМТӨР: ЭКОЛОГИЯ БИЗ ҮЧҮН – АЛТЫНДАЙ АСЫЛ

Башы 1-бетте

Жакында эле өкмөт башчы Темир Сариев билдиргендей «Центерра Голд Инк» өкмөткө тоо-кен иштеринин жаңы планын жөнөткөн. Учурда адистер алынган документтерди экспертизадан өткөрүү менен алек. Өкмөт башчы «Кумтөр» долбоорунун тарыхы жыйырма жылдан ашканын жана бул жылдар аралыгында кенди иштетүүнүн айланасында маселелер жаралып келгенин баса белгилеп: «Парламент иштегенден бери ал күн тартибине он ирет чыгарылган. Акыркы үч жылда эле өкмөттүн «Кумтөр» долбоору менен иштөөсү боюнча Жогорку Кеңеш тарабынан 19 токтом кабыл алынды», - деди.

Ошондой эле өкмөт башчы мөңгүлөрдүн жанында кен иштеткен алдыңкы ири чет элдик компаниялардын ишин көзөмөлдөөгө өкмөткө мүмкүнчүлүк берген Суу Кодекси не өзгөртүү киргизүүнү Жогорку

шафтын сактоону айтпай эле коёлу, көмүрдү эң жөнөкөй техникалык коопсуздукту сактабастан экскаваторлор менен казып алышат.

Бирок, коомчулуктун көңүл чордонунда баягы эле «Кумтөр». Мындан улам стратегиялык ишканалы кызыкдар адамдар саясий бренд катары колдонууга аракет кылып жатышкандай туюлат. Эске салсак, «Кумтөргө» каршы чыккандар кенди радикалдык чара - улутташтыруу менен табиятты сактап калууга болорун айтышкан. Чет элдик инвесторду жергиликтүү менчик ээлигине өткөрүп коюу менен «Кумтөрдөгү» мөңгүлөрдү сактап калууга, экологиялык маселелерди чечүүгө болобу?

Саясатчылардын мындай пикири менен Балыкчы шаарындагы «Данко» коомдук фондусунун жетекчиси, эколог Александр Садыков макул эмес. Ал «Регион.kg» маалымат булагына берген маегинде: «Акыркы

туу экологиялык долбоорлор ишке ашырылган. Анын баары айлана-чөйрөнү коргоо боюнча ишмердүүлүктү башкарууну жакшыртууга, табигый экосистеманы жана өндүрүштүн ага тийгизген таасирин изилдөөгө багытталган. Иликтөөгө «Кумтөр Голд Компанинин» айлана-чөйрөнү коргоо бөлүмүнүн кызматкерлери, эл аралык кеңешчилер, Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин, Крдин УИАнын биология топурак институтунун окумуштуулары жана изилдөөчүлөрү катышкан.

бек Сарпашев: «Көпчүлүк «Кумтөрдү» иштеткен компания тарабынан экологиянын бузулушу боюнча маселени көтөрүшөт. Сүйлөшүүлөрдүн башында эле канадалыктар өкмөткө көз карандысыз экспертиза өткөрүп, андан соң сүйлөшүүлөрдү улантууну сунуштаган. Меморандумга ылайык, көз карандысыз мониторингдик компания аныктаган кемчиликтерди жоюу үчүн «Центерра» макулдугун алууга жетишти. Канадалыктардын эсебинен 59 млн. дол-

Кыргызстандын өкмөтү учурда чет элдик инвесторлор үчүн ачык эшик саясатын жүргүзүүдө. Эске салсак, жакында эле Талды-Булак Левобережный алтын кенинде расмий түрдө өндүрүш ишке киргизилди. Ачылыш аземине катышкан өкмөт башчы Темир Сариев: «Кен ачылганына көп болду. 90-жылдары иштетүүгө алгачкы аракеттер болгон. Бирок ийгилик коштогон эмес. Президент Алмазбек Атамбаев ишканаларын тез арада ишке киришин талап кылды. Бүгүн биз заманбап өндүрүштү

Кеңеш эки окууда караганын эске салды. Инвесторлор мөңгүлөрдү жана айлана-чөйрөнүн абалын дайыма көзөмөлгө алып, аларга келтирилген терс таасирди мүмкүн болушунча азайткан шартта мамлекет компаниялардын ишине тоскоолдук кылбастыгын белгиледи. «Мөңгүлөргө зыян келтирилгенин аныктоо үчүн биз эксперттик топ түздүк» деп билдирет Темир Сариев.

Өлкөгө зарыл болгон бардык ири алтын, көмүр, калай кендери жана башка жаратылыш ресурстары Кыргызстандын бийик тоолуу аймагында жайгашкан. Бирок бардык эле жерде кен иштеткен алдыңкы компаниялар экологияга кам көрбөйт. Мисалы ири Кара-Кече кенинде жаратылыш ланд-

20 жылда парламент, өкмөт жана жергиликтүү бийлик Ысык-Көл облусундагы экологиялык көйгөйлөрдү чечүү үчүн эч бир иш жасаган жок. Ал эми аймакта андай көйгөй толтура. Облустун көптөгөн райондорунун жашоочуларына эң жөнөкөй ичүүчү таза суу жетпейт, бактар кыйылууда, жашылдандыруу боюнча дээрлик эч ким иш жүргүзбөйт, жер деградация болууда. Бирок бул маселелерге бардык деңгээлдеги бийликтин бир да өкүлү көңүл бурбайт. Аймактын экологияга байланышкан абалды жакшыртуу үчүн бир нерсе жасоого бир гана коомдук уюмдар жана жарандык активисттер аракеттенет», - деп билдирет.

Эске салсак, 2014-жылы «Кумтөрдө» бир катар максат-

Адистер Барскоон өрөөнүндөгү автоунаанын кыймылына мониторинг жүргүзүшүп, фаунасын изилдеп, «Кумтөрдүн» аймагын байырлаган аркарлардын, тоо эчкилердин, карышкырлардын, түлкүлөрдүн жана бардык түрдөгү канаттуу куштардын көбөйүшүнө байкоо жүргүзүшкөн. Компания эл аралык Флора жана фауна бейөкмөт уюму менен биргеликте мамлекеттик Сарычат-Ээрташ коругунда биоартүрдүүлүктүн сакталышы жана башкаруу боюнча маселелердин үстүндө эмгектеништи.

Өкмөттүк кеңешмелердин биринде алтын кениндеги экологиялык маселелерди жеке көзөмөлүнө алган биринчи вице-премьер Тайыр-

ларга бааланган рекультивация жүргүзүлөт. Анын 17 миллиону бүгүнкү күндө төлөндү. Учурда калган төлөмдөрдүн механизмдери каралууда», - деп билдирген.

Өкмөттүн макулдугу менен «Кумтөрдүн» адистери жана эл аралык кеңешчилер бузулган жерлерди калыбына келтирүү боюнча усулдарды иликтешти жана жерди рекультивациялоо боюнча эксперименттик жертилкелерин түзүштү. Ошондой эле эксперттер айлана-чөйрөгө ташталган таштандыларды дайыма көзөмөлдөп турушат. Бул иштер кенди эксплуатациялоо мөөнөтү бүткүчө жана андан кийин да жүргүзүлөт. Канадалык компания билдиргендей, үч жылда бир ирет адистер кенди эксплуатациядан чыгаруу концептуалдык планын жаңылап турушат жана аны өкмөткө тапшырат.

«Кумтөр» мындан сырткары концессиондук аянттагы негизги суу ресурстарынын гидрологиялык режимине байкоо жүргүзүп турат. Аларга Кумтөр дарыясы, ага куйган Чоң-Сарытөр, Кичи-Сарытөр, жана Лысыя суулары кирет. Ошондой эле Петров көлүнүн, жогорку жана төмөнкү бурма каналдарынын да абалы байкоого алынган. Компания сунун сапаты боюнча үлгүлөрдү алуу жана анализи комплекстүү программаны ишке ашырат. Бул үчүн үлгү ылгоочу 30дан ашык станция орнотулган.

эксплуатацияга бердик. Бүгүнкү күндө инвесторлор жарым миллиард сом салыгын төлөп коюшту. Жыл соңуна чейин бюджетке дагы 400 млн. сом түшөт» - деп билдирген.

Өкмөт башчы жакында «Бозумчак» кени толук кандуу иштерин айтып, эл алдында сүйлөгөн сөзүндө: «Өкмөт ири масштабдагы долбоорлордун ишке ашуусуна күчүн жумшоодо. Алдыда завод жана фабрикаларды куруп, ГЭСтерди ишке киргизүү, электр чубалгыларын тартуу каралган. Сугат жерлерин өнүктүрүү боюнча долбоорлор иштелүүдө. Бирок мунун баарын ишке ашыруу үчүн чыдам, биримдик жана сабырдуулук керек», - деп белгиледи.

Бүгүнкү күндө «Кумтөр» Кыргызстандын экономикалык жактан кайрадан жанданышына эбегейсиз салым кошууда. Муну Кыргызстандын эң ири кенине каршы чыккандар да моюндашууда. Канадалык компаниянын жетекчилиги, ошондой эле Кыргызстандын өкмөтү кендин айланасында пайда болгон экономикалык жана саясий маселелерди чечүүдө туура жолду табууга болот дешет. Бардык маселелерди, анын ичинде экологиялык мүнөздөгү болобу цивилизациялуу жол менен чечүү өлкө үчүн пайда гана алып келет. Канадалык компания үчүн жаратылышты коргоо жана алтынды казуу – бирдей мааниде.

АБДЫКАЛЫК РУСТАМОВ: «АГЫНДЫ ТАЗАЛООЧУ ЖАЙЛАРДЫН НАЧАР АБАЛЫНАН УЛАМ БЫЙЫЛ 20 ЧАКТЫ ПАНСИОНАТ ЖАБЫЛДЫ»

Айлана-чөйрөнү коргоо боюнча мамлекеттик агенттиктин директор орун басары Абдыкалык Рустамов Ысык-Көл облусунун экологиялык тазалыгын сактоо аракеттери боюнча маек куруп берди.

Нурзада Тынаева

Айрым жергиликтүү тургундар, алтургай, кээде туристтер да эс алуучулардын көптүгүнөн көлдүн экологиясы жылдан жылга начарлап баратат деп кооптоношат. Рустамов мындай божомолдор негизсиз экенин, абал дайым мамлекеттик органдар тарабынан көзөмөлдөнүп турарын айтат.

- Ысык-Көл облусунда экологиялык тазалыкты сактоо жаатында кандай аракеттер бар?

- Айлана-чөйрөнү коргоо боюнча мамлекеттик агенттик өз ыйгарым укуктарынын алкагында жана Экологиялык жана техникалык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекция менен биргеликте Ысык-Көлгө байкоо салат. Пансионат, эс алуу үйлөрү, ошондой эле алардын тазалоочу курулмаларынын абалын текшеремиз.

Агенттиктин лабораториясында пансионат кандай абалда экендиги аныкталчу анализдер жасалат. Эгер тазалоочу курулмалары талапка жооп бербесе, эс алуу жайы оңдоптүзөө же тазалык тутумдарын алмаштырганча жабылат. Быйыл канааттандырбаган абалы үчүн жыйырмага жакын пансионат жабылды.

Туристтик сезондун ачылышын утурлай тазалоочу курулмалар гана эмес, көлдүн суусу да текшерилди. Быйыл биз алгач ирет финляндиялык долбоор менен иш алпарып, үлгүлөрдү жаңы ыкма менен тандадык. Мурда көлдүн үстүнөн үлгү алып келсек, бул ирет көлдүн түбүнөн суу алдык. Ысык-Көлдүн абалы канааттандырарлык, көрсөткүчтөрү жакшы, көлгө түшүүгө болот.

Ысык-Көл үчүн жаратылышты коргоо иштерине, анын ичинде көлдү жана көл жээктерин тазалоого жыл сайын 20 млн. сомдун тегерегинде каражат бөлүнөт. Суучулдар көлдүн түбүнө түшүп, таштанды болсо, чогултуп чыгат.

Ысык-Көлдүн тазалыгына байкоо салууга каражат аяшпайт. Тазалоочу курулмалардын бардык норма жана стандарттарга төп келиши үчүн алардын абалы дайым көзөмөлдөнөт. Ошол эле убакта Чолпон-Ата шаарынын тазалоочу тутуму кайрадан курулууда. Көлгө булганч агындылардын киришин алдын алуу үчүн атайын каражат да бөлүнгөн.

- Эс алуу маалы бүткөндөн кийин да мындай текшерүүлөр

жүргүзүлөбү, адатта көрсөткүчтөр кандай өзгөрөт?

- Албетте, Ысык-Көлдүн суусуна эки ирет – туристтик убактын башында жана соңунда байкоо жүргүзөбүз. Айта кетчү нерсе, мындай иштер бир күндө бүтпөйт, суудан, жанындагы топурак, алтургай, көлгө жакын аймактан да үлгү алуу үчүн бүтүндөй экспедиция аттанат. Суу башта кайсы жерден алына, дал ошол жердеги суу текшерилет. Эс алуу маалында пароход, катер жана башка суу транспорту сүзүп турганы менен сезондун башындагы жана аягындагы суу үлгүсүндө айырма болбойт. Ысык-Көл – ушундай керемет көл, анын өзүн-өзү тазалоочу касиети бар, суу куюлат, бирок, агып чыкпайт, кандайча тазаланганын жаратылыш өзү гана билет. Ушул кезге чейин көлгө түшүүгө тыюу сала тургандай анализ чыккан эмес. Бардык суу транспортторунун ээлери да дайым көзөмөлдө.

- Агенти башка дагы кандай иштерди аткарат?

- Көлгө байкоо жүргүзүүдөн тышкары биз токой өстүрүүнү кеңейтебиз. Жылына 1 миң гектарга көчөт тигүүгө тийишпиз, бул планды дайым аткарып келебиз. Аймактарды жашылдандыруу үчүн айыл өкмөттөргө көчөттөрдү дээрлик бекер тарабыз. Абанын тазалыгы үчүн мындай аракет дайым кайталанып, жаңы отургузулган бактардын саны кыйылгандарынан алда канча көп болушу зарыл.

Тилекке каршы, азыр бизде көчөттөр кандай отургузулуп, алардын канчасы өсүп атканын көзөмөлдөө функциясы жок. Эгер баары ойдогудай жасалса, алардын 70 пайызы өсүп кетет. Акыркы 20 жылда миллиондогон көчөт таркатылгандыгын эске алсак, Кыргызстан жапжашыл өлкөгө айланышы керек эле. Бирок, айыл өкмөттөрдүн айрым кызматкерлеринин жоопкерчиликсиз мамилесинен улам, андай болуп кетпеди. Ошол себептен, мыйзамга өзгөртүүлөр кирген: эгер жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын күнөөсү менен көчөттөр куурап калса, аларга айып салынат. Ушинтип, токойдо көчөттөрдүн өсүшүн жогорулаттык. Абал жакшырып, бүт өлкө жашыл түскө оронот деп үмүттөнөм.

Кыргызстанда токойдун саны канчалык көп болсо, ошончолук

жакшы. Планетабызда климат өзгөрүп жатат. Быйыл күн өтө ысып, мөңгүлөр тез эрип, дарыяларда суу катуу кирди. Бир жагынан суу көп – түшүм жакшы болот. Бирок, тез эриши мөңгүлөрдүн азайышына жана суу балансынын бузулушуна алып келет. Мындай абалды бак-дарактар гана сактап калат. Эгер тоо этектеген райондорубузда токой өсүмдүктөрү көп болсо, алар абанын температурасын төмөндөтө, мөңгүлөрдүн тез эришин алдын алат.

Радиацияны өлкөнүн бардык аймактарында ченеп келебиз. Кыргызстанда ар кандай уу калдык сактагычтар көп, кооптуу жагдайларынан улам алар кайра калыптандырууга муктаж. Азыр биздин мекеме Ысык-Көл облусунда уран калдык сактагычтарын көмүү боюнча тийиштүү долбоорлор ишке киришине күч жумшоодо.

- Ысык-Көл облусундагы экологиялык көйгөйлөрдү бүгүн «Кумтөр» кенинин иштетүүсүнө байланыштырышат. Мунун канчалык чындыгы бар? Компания терс таасирин кандайча жоет?

- Кен иштетүү же башка болсун, адамзаттын аракеттери дайым айлана-чөйрөгө таасир этет. Алтургай, унаа айдаганыбыздын да таасири бар. Албетте, кендеги иштер да кандайдыр бир деңгээлде таасирин тийгизет. А бирок, кендин калдык сактагычтарындагы масса көлгө куюлат деген кеп негизсиз.

Калдык сактоочу жай бийик тоодо жайгашкан, көлдү андан ашуулар бөлүп турат. Кышында ал толот, жайын-

да биздин лаборатория суу үлгүсүн алат. Эгер экспертизанын жыйынтыгы канааттандырарлык болсо, анын суусун төгүүгө уруксат беребиз. Кумтөр дайрасына сууну жазында, суу кирип турган малда чыгарышат. Кумтөр дайрасынын эң акыркы, жети чакырымдык жеринде алынган суу үлгүсү да күчтүү ташкындан улам тазаргандыктан, бардык нормаларга жооп берет. Ошондуктан, «Кумтөрдүн» калдык сактагычы көлгө куюп, цианид булутчасы пайда болот деген ушак болбогон кеп. Цианид – сууда күндүн нуруна улам адамдын саламаттыгына залалдуу бөлүгү жок болуп кетчү, абдан туруксуз зат.

2009-жылкы келишимде каралгандай, компания айлана-чөйрөгө тийгизген таасири үчүн 310 миң доллар төлөйт. Андан сырткары, жаратылышты коргоо иш-чараларын жүргүзүүгө тийиш, «кумтөрчүлөр» бул милдетин так аткарышат.

Кенге бараткан жолдо чаңдын деңгээлин ченеген жабдуулар орнотулган. Алар аркылуу күнүнө, айына, жылына кенге бараткан жолго канча чаң конгонун, ошондой эле жашыл өсүмдүктөргө кандай таасир эткени текшерилет. Ал менен бирге, агып чыккан суулардын тазаланышы кандай жүрөрүн да көзөмөлдөп, жыл сайын талаптардын аткарылышын текшеремиз. Компанияга эч кандай доомат жок.

«Центерра» менен мамлекеттик органдардын мамилеси азыр башка. Эгер мурда кен-

ге текшерүүгө кирүүгө мүмкүн эмес болсо, бүгүн эркин кирип чыга алабыз.

- Азыр өлкөгө чет өлкөлүк унааларды киргизүүдө экологиялык төлөмдөр алынат. Ал акчалар Ысык-Көл облусунун экологиясын сактоого багытталабы?

- Экологиялык пост мурун эле, Балыкчыга кире бериште бар болчу. Өмүрбек Бабанов премьер-министр болуп турганда, анын тапшырмасы менен автоматташтырылган пост орнотконбуз. Бирок, айрым маселелер келип чыкты. Себеби, Ысык-Көл облусунун тургундарынын көпчүлүгү бишкектик номурулар менен жүрөт. Автомат жергиликтүү номурулуу унааларды гана акысыз өткөрүп, башка номурулуу транспортторго тиешелүү акы коюлган. Бул көпчүлүктүн нааразычылыгын жаратып, пост алып салынган. Азыр өлкөгө киргенде гана акы алынат. Биздин мекеме дээрлик бир жыл бою жүк ташуучу унаалардан акы чогултчу. Ал эми быйыл Өкмөттүн токтому менен мотоцикл, жеңил машине, автобустардан да акы алынмай болду. Каражат Жаратылышты коргоо фондуна түшүп, Ысык-Көл гана эмес, республиканын башка облустарына да бөлүнөт. Жыл сайын 400 млн. сомдой чогулат. Ал каражат жаратылышты коргоо боюнча иш-чараларга: токой отургузуу, көлдөрдү, жээк аймактарын тазалоого, агынды сууларын тазалоочу жайларга жана башкаларга жумшалат.

• БИЗНЕСИ ӨНҮКТҮРҮҮ

САЯСАТТАН ЭКОНОМИКАГА

Күзүндө, саясий сезондун башталышы менен, Жогорку Кеңештин депутаттары КР Суу кодексине Өкмөт тарабынан сунушталган, стратегиялык маанидеги кендерди өздөштүрүүнү өбөлгөлөөчү бир катар өзгөртүүлөрдү карашат.

Дал ушул өзгөртүүлөр үчүн парламенттеги бир фракция лидери кыргыз өкмөтүн коррупцияга жана “Кумтөрдүн” кызыкчылыгын сүрөйт деп айыптаган. Кыргызстандын алтын өндүрүүчү эң ири ишканасын улутташтыруу демилгесинин активдүү тарапкери болгон бул депутаттын пикири туурабы?

■ **Артем Петров**

Баары кантип башталган?

2014-жылы КР Жогорку Кеңеши “Мөңгүлөр жөнүндө” мыйзам долбоорун жактырган. Ага ылайык, тоолордун дарыя түптөөчү аймактарында кандайдыр бир чарбалык ишмердик жүргүзүүгө тыюу салынган. Документи даярдоочулардын – парламенттин айрым депутаттарынын айтымында, алар айлана-чөйрөнү коргоулары келген.

Алардын пикиринде, “Кумтөрдүн” өздөштүрүлүшү менен республиканын экологиясына зыян келтирилген имиш, келечекте башка кендерди – алтын, күмүш, жез жана башкаларды иштетүүдө деле алда канча зыян келтирилмек. Мыйзам долбоорунун демилгечилери биринчи кезекте “Кумтөр” кенин ачык ыкма менен өндүрүүгө тыюу салууга ниеттенишкен. Алардын ою боюнча, бул жол Давыдов мөңгүсүнүн аянтын азайткан.

Көз карандысыз серепчилер парламентарийлердин мындай демилгесин акылга сыйбас деп аташкан. Маңызында, мындай мыйзам долбоору күчүнө кирип калса, өлкөнүн эң ири алтын кенинде иштин толук токтошуна алып келмек. Себеби, жер алдынан казуу ыкмасына өтүүгө кеминде эки жыл кетет, анан да ага өлкөдө жок, абдан көп суммадагы каражат сарптоого мажбур болмокпуз.

Ал эми бул ишкана төлөгөн салык өлкө казынасынын негизги беренелеринин бири болуп саналат. Мисалы, 2015-жылдын экинчи чейрегинде “Кумтөр” компаниясы республикалык бюджетке 5 миллиард сомго жакын каражат которгон. Мындай шартта ишкананын ишин токтотууга жол бербеш керек, анткени, бир нече күнгө эле үзгүлтүккө учураса, республика бюджетин эбегейсиз жоготууларга алып келет.

Ал кезде КР Президенти Алмазбек Атамбаев мындай

абалдан чыгарган. Ал өлкө экономикасына олуттуу зыян алып келерин эске алып, кабыл алынган мыйзам долбооруна veto койгон. Ошону менен бирге мамлекет башчысы бардык тараптардын кызыкчылыгын эске алуу менен жаңы нормативдик укуктук акт иштеп чыгууга тапшырма берген.

Кийин КР Өкмөтү Кыргызстандын Суу кодексине өзгөртүүлөрдү киргизген долбоорду киргизген. Өкмөт мөңгүлөр бар аймактарда чарбалык ишмердик жүргүзүүгө тыюу салган норманы калтырып, “Кумтөр” өңдүү стратегиялык мааниси бар ишканаларга гана артыкчылык берүүнү гана сунуштаган.

Мындай өзгөртүүлөргө “Кумтөрдүн” айныгыс сынчылары болгон бир катар депутаттар каршы чыкты. Бирок, эл өкүлдөрүнүн көпчүлүгү алардын дооматтарына көңүл бурушпады. Суу кодекси эки окууда жактырылды. Депутаттар бул долбоорду Өкмөт тарабынан түзүлгөн эксперттик комиссиянын тыянагына жараша күздө кароого жылдырышкан.

– Өлкөдө миңдеген кен бар, бирок, алардын көпчүлүгү өздөштүрүлбөйт. “Кумтөр” жана “Жерүй” өңдүү гана ири кендерде иш жүрүүдө. Анан да биз экономикабыз өнүкпөйт, мектеп, бала бакчалар курулбайт деп кыжырданабыз, – дейт Отун-энергетикалык комплекс жана кен пайдалануу боюнча парламенттик комитеттин башчысы Кожобек Рыспаев.

Экономикада эмне кеп?

Өкмөт бул өзгөртүүлөр бюджет түзүүчү ишканаларды коргоого жана ири кендерди өздөштүрүүгө түрткү берүүгө тийиш дейт. Кеп биринчи кезекте “Кумтөр” жана “Жерүй” туурасында. Алардын жалпы алтын кору 300 тоннадан ашат, ал эми алар дал мөңгүлөргө катар, дарыя башаты болгон аймактарда жайгашкан.

– 2017-жылга чейинки туруктуу өнүгүүнүн Улуттук стратегиясында 16 ири

кендер белгиленген. Алардын көбү бийик тоолуу аймактарда жайгашкан, – деп түшүндүрөт өкмөттөгүлөр, – Тыюу салуу демилгелеринен улам, мөңгүлөргө тоокен өнөр жайынын таасирин укуктук жөнгө салуу зарылдыгы келип чыкты. Эгер Өкмөт тарабынан сунушталган өзгөртүүлөр кабыл алынса, өлкө экономикасына, кен жайгашкан аймактын өнүгүшүнө эбегейсиз салым кошуп келе жаткан, ошондой эле мөңгүлөргө таасир этпестен иши аткарылбаган субъекттерге туш келген мөңгү массасын башка жерге жылдыруу шартында кен изилдөө, чалгындоо жана иштетүү аракеттерин жүргүзүүгө жол ачылмак.

Азыркы тапта мөңгүнү жылдыруу боюнча макулдашуулардын жоктугунан улам, геотехникалык жана экологиялык кесепеттер жаралышы ыктымал. Ушул себептен улам, Суу кодексине төмөнкүдөй өзгөртүүлөр киргизилүүдө: ири салык төлөөчү жана бюджет түзүүчү ишканалар катары стратегиялык объекттердин тизмесине киргизилген чарбалык субъекттердин мөңгүлөрдүн абалына таасир эткен ишмердиктерине мөңгүлөрдүн абалын көзөмөлгө алуу жана мүмкүн болушунча келтирилген зыян көлөмүн азайтуу шарты менен уруксат берилет.

КР Экономика министри Олег Панкратовдун пикиринде, «Кумтөр» боюнча бир пикирге качан гана бул маселе саясаттан тыш каралганда келебиз.

– Саясаттан экономикага өтүш керек, ошондо гана көпчүлүк маселелер чечилет, – дейт КР экономика министри Олег Панкратов. Биринчи вице-премьер-министр Тайырбек Сарпашевдин айтымында, эгер бул өзгөртүүлөр киргизилбесе, республика ири инвесторду жана салык түрүндөгү миллиарддаган сомду жоготот.

Окумуштуулардын пикирине кулак төшөгөн жан жок

Илимдин өкүлдөрү жана геолог-адистер “Кумтөрдүн” тегин жерден айыпталып жатканын белгилешет. Алардын пикиринде, кеп инвестордо эмес, баарынан мурда глобалдык жылууландууда.

– Бүгүнкү күндө абанын температурасы 0,7 градуска жогорулашы менен Кыргызстан мөңгүлөрдүн 22 пайызын жоготту, – дейт Айлана-чөйрөнү коргоо жана токой чарба Мамлекеттик агенттигинин директору Сабыржан Атажанов, – 2100-жылга чейин окумуштуулардын

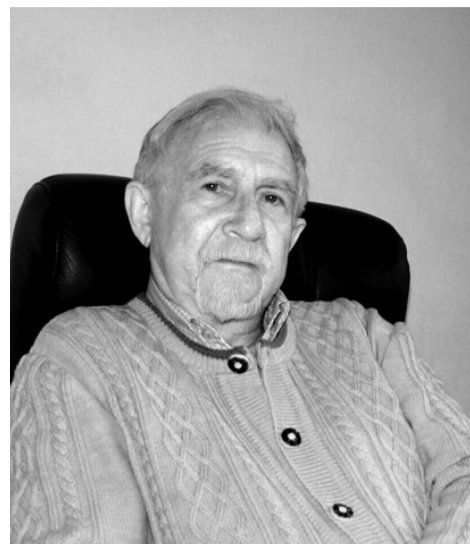
божомолдоруна ылайык, жалпы дүйнөлүк аба температурасы эки градуска жогорулайт. Эгер ал божомолдор чын чыкса, глобалдык жылууландуунун кесепетинен республика азыркы мөңгүлөрүнүн 98 пайызынан ажырап калышы ыктымал.

Чиновниктин мындай пикирине КР Улуттук илимдер академиясынын Суу көйгөйлөрү жана гидроэнергетика Институтунун директору Дүйшөн Маматканов да кошулат: Бардык жерде мөңгүлөр эрүүдө. Айрымдары 2-3 чакырымга чейин жылды. Бирок, бул аларга жакын аймактардагы чарбалык ишмердиктерге байланыштуу эмес. Ал эми Давыдов мөңгүсүн алсак, мында жоготуулар жөнүндө кептер туура эмес. Мөңгү массасы болгону жылдырылган. Анан да, бул жаратылыш объектисинен кыргызстандыктар эч пайда көрбөйт. Биринчиден, ал кичине, экинчиден, Нарын өрөөнүндө сугарылуучу аянттар жок. Мөңгүдөн дарыяга куюлган суунун көлөмү да 0,04 пайызды түзөт.

– Кызматыма байланыштуу 1981-1982-жылдары эле “Кумтөр” кенинин айланасын бүт иликтегем, – деп баяндайт Кыргыз тоо ассоциациясынын башчысы Валентин Богдецкий, – 1942-жылкы жана 1963-жылы абадан тартылган сүрөттөрүн салыштыргам, ошол эле убакта бул мөңгү 200-250 метрге жылып кеткен. Мөңгүлөр ошондо эле, адамзаттын кийлигишүүсү боюнча кеп козголо электе эле эрип баштаган. Бул табигый процесс.

– Акыркы эки жылда Суу кодексине өзгөртүү киргизүүнү биз Өкмөттөн абдан суранып келе жатабыз, чындап эле бул мажбурлаган чара, – деп түшүндүрөт Сабыржан Атажанов. – Адамзаттын жаратылышка ар кандай кийлигишүүсүнүн өзү – таасир. Бир гана нерсени баса белгилеп кетким келет – мөңгүлөрдүн эришине климаттын булганышы, өзгөрүшү, таштанды, чыгынды, алтургай, адамдын ар бир кадамы таасир этет. Андан сырткары, Кыргыз Республикасындагы мөңгүлөргө Кытай баш болгон башка мамлекеттердин аймагынан келген чаң куюндары да таасирин тийгизет. “Кумтөрдүн” өзү эмес, аты угулбаган аймактардагы мөңгүлөргө чаң конуп, алардын эришин шарттайт. Дүйнөлүк көйгөйдү, планетадагы мөңгүлөрдүн бөксөрүшүн бир өндүрүштүн ишмердигине байлай албайбыз.

• КОММЕНТАРИЙ БЕРИШТИ

Богдецкий Валентин Николаевич

Геолого-минералдык илимдердин кандидаты. Кыргыз тоо-кен ассоциация башкармалыгынын мүчөсү. Кыргыз Республикасынын президентинин тоо-кен өндүрүш тармагы боюнча кеңешчиси.

Атажанов Сабыр Садыкжанович

КР өкмөтүнүн алдындагы айлана-чөйрөнү коргоо жана токой чарба мамлекеттик агенттигинин директору. Кыргыз Республикасынын эл агартуу отличниги. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген айыл чарба кызматкери.

Маматканов Дүшөн Маматканович

КР Улуттук илимдер академиясынын Суу көйгөйлөрү жана гидроэнергетика институтунун директору. Ири гидролог илимпоз, техника илимдеринин доктору, Кыргызстан УИА корреспондент мүчөсү, эмгек сиңирген илимий ишмер.

КАЖЫ-САЙДА ЖАШ АДИСТЕРДИН III ЭЛ АРАЛЫК «ЖАШЫЛ ОЙ» ФОРУМУ ӨТТҮ

Кыргыз берметинин тескейинде дүйнөнүн 11 өлкөсүнүн өкүлдөрү билим, тажрыйбаларынан бөлүшүп, глобалдык экологиялык көйгөйлөрдү биргеликте чечүүнү үйрөнүү үчүн чогулушту.

Юлия Шитова

«Ой жүгүртүү кең, а аракет жеринде болсун!»

Жыл сайын өтүүчү «Жашыл ой» экологиялык лагери быйыл Ысык-Көлдүн тескейиндеги

Кажы-Сайай ылында 15-июлда ачылды. Ага 40 жаш адис жана экология тармагындагы 20 тажрыйбалуу серепчи катышты. Казакстан, Россия, Өзбекстан, Тажикстан, Польша, Австралия, Канада жана иш-чаранын меймандос уюштуруучулары ай тегерек тарта олтуруп, экологиянын көйгөйлүү маселелерин талкуулап, кызыктуу презентацияларды угуп, «Жомок» керемет капчыгайы жана көл жээгин тазалоо акциясына катышып, акыркы үлгүдө курулган күнөскана жана мөмөпитомнигин кыдырып, «Кумтөр» кениндеги иш менен да таанышып чыгышты.

Бул жолугушуунун өзгөчөлүгү «ЭКА» экологиялык кыймылынын Рязандагы филиалы тарабынан даярдалган экологиялык тасмалардын «Эко Чашка» фестивалы болду. Форумдун негизги темасы – «жашыл» ишкердик: экологиялык көйгөйлөрдү чечүү менен бирге туруктуу өнүгүүгө жетишүү. Ал эми урааны: «Ой жүгүртүү кең, а аракет жеринде болсун!» Салтка айлангандай, «Жашыл ойдун» уюштуруучусу жана башкы демөөрчүсү «Жаш демилгелерди өнүктүрүү фонду» жана «Кумтөр Голд Компани» болду.

- Жыл сайын көңүлдө уялаган жыйынтыктарды көрсөтүп келебиз. Бул биздин бир орунда турбай, коюлган максаттарды ишке ашырып келе жаткандыгыбыздан кабар берет, - деп баяндайт форумдун уюштуруучуларынын бири Азис Токтобаев. - Биздин балдар иш-чаранын алкагында үйрөнгөндөрүн иш жүзүндө да колдоно өз долбоорлорун жүзөгө ашырып, айылдаштарын да окутуп, бул жаатта агартуучулук иштер менен бирге серепчи да болуп чыга келишти.

Буга мисалдар арбын. Быйыл Караколдогу «Бугу эне» зоопаркы боюнча презентация даярдаган, лагердин бүтүрүүчүсү

Александра Литвиненкоазыркы тапта айылдык окуучуларга экологиялык билим берип келет. Ал эми Бөкөнбаев айылынан келген жаш активист экинчи форумда «Экологиялык календарь» долбоорун сунуштаган. Бул өз кезегинде «Жаш демилгелерди өнүктүрүү фонду» тарабынан колдоого алынган.

- 365 күнгө экологиялык иш-чаралардын планын иштеп чыккам, - деп ой бөлүшөт Адилет, Маселен, 1-январда биз жасалма балатыны кооздойбуз, 1-мартта чыйырчыкка уя салабыз, ал эми 1-июнда целлофан баштыктарынан баш тартабыз. 2016-жылга мындай календарь 200 даана болуп басылып чыккан. Активисттер аларды жаштар жана экологиялык уюмдар арасында таратышмакчы. Бул долбоорго 40 миң сом жумшалган.

Өнүгүү дайым туура нукта

Эл аралык «жашыл» форумга ар жылы катышкан тажрыйбалуу серепчилер бир пикирде: багыт туура, майнаптуу аракет.

-10-15 жылдан кийин бул балдар өз алдынча чечим кабыл ала башташат. Аларга толук

кек» коомдук бирикмесинин серепчиси Индира Жакипова.

Илимге эмгек сиңирген ишмер, профессор Эмил Шүкүровдун пикиринде, бөтөнчө ойлонуунун

чы! Чабандар мал жаят, туристтер булгайт, от жагышат. А бирок, эки капчыгай тең Бишкектин экологиялык кызыкчылык аймагында. Башка бир тасын мисал. Борбор калааны жашылдандырабыз, а бирок, эмен багы Орто Азияда эч качан өспөгөнү ойго да келбейт. Анын жалбырактарындагы эмен заттары топурактын микрофлорасын талкалайт.

Күбөгө каршы күрөштө кайсы бир бечара академик бактарга уу-химикаттарды чачканы акылга сыйбайт. Зыянкеч жалбыракка жашынат, уу аларга эч таасир этпейт. Эмнеге «адис» мындай жөлжөнөкөй нерселерди билбейт, каражатты текке сарптаганы аз келгенсип, зыян келтирүү менен да алектенет. Андан ары карайлы. Тыйын чыккан – сонун жаныбар, бирок, биздин экосистемага эч айкалышпаган бөтөн түр, андан арылууга тийишпиз. Мындай фактылар толуп жатат.

Ал эми Ысык-Көлдүн экологиясы боюнча кеп козгон профессор Шүкүров дагы бир ирет «Кумтөрдү» ай-

ыптаган ойдон чыгарылган көйгөйлөр чындыкка дал келбестигин айтат.

- «Кумтөр» өрөөндүн экологиясына эч кандай таасир этпейт. Ал эми мөңгүлөрдүн тегерегиндеги ызы-чуу – инвестордун ишинен кыйкым издөөгө дагы бир шылтоо. - дейт белгилүү эколог. – Кенди иштете баштаганда эле алтын үчүн Давыдов мөңгүсүнөн кол жууй тургандыгыбыз белгилүү болгон. Анда эмнеге азыр бул теманы чайпап жатышат? Башка бир дагы өндүрүшү жок өлкөдө, бир ишкана бүт өлкө экономикасын сүйрөп турган маалда мындай нерселер менен алектенүү айып иш. Ысык-Көлдүн анык көйгөйлөрүн чечүүнүн ордуна баарын өз кызыкчылыктарына аңтара салуу кыянаттык.

Профессор Шүкүров «Жашыл ой» форумунун катышуучуларын жемелөөгө да бир нерсе табат, бирок, аксакалдык менен: - Тажрыйба жана билим жыл өтүп келет, бул узак процесс. Балдар азамат, алдыга жылууда, колун жая олтурушкан жок, бул эң башкысы, - дейт.

маалыматты азыртадан берип, экологиялык көйгөйлөр жана аларды жеңүү ыкмаларын айттышыбыз керек. Алар адегенде ой жүгүртүшөт, анан саналаштар өсүп чыгат, ошондо бул кыймыл биргеликте коомдук пикирди жаратып, айлана-чөйрөгө жакшы таасирин тийгизе турган экологиялык долбоорлорду алып чыга башташат, - деп эсептейт «ЭКОИС-Биш-

өзү – экологиялык ой жүгүртүү. – Эгер биз табигый экосистеманы калыптандырууну самасак, анда бар аракеттин текке кеткени, - деген ишеникте Эмил Жапарович. – Маселен, Бишкек шаарын мизилдете тазалаганыбыз менен, айланадагы бардык экосистемаларды талкалап алышыбыз ыктымал. Ала-Арча жана Аламүдүн капчыгайынын абалын карагыла-

ЖЕРЛЕРДИ РЕКУЛЬТИВАЦИЯЛОО БОЮНЧА ПРОГРАММАНЫН ИЙГИЛИКТҮҮ ИШКЕ АШУУСУ

«Кумтөрдө» кендеги жерлерди рекультивациялоо боюнча программа ишке ашып келет. Бул максатта кенде жана республиканын бийик тоолуу аймактарында «Кумтөр» рудниктиндеги кайра иштетүү иштерине пайдалуу болгон өсүмдүктөрдү табуу боюнча талаа экспедициялары жүргүзүлүп келет.

К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университеттин кызматкерлери компаниянын айлана-чөйрөнү коргоо кызматы менен биргеликте рудниктеги өсүмдүк кыртышын иликтөө иштерин жүргүзүштү. КУАУ кызматкерлери рудникте 2012-жылдан бери байкоо жүргүзүп келишет.

Жерди рекультивациялоонун мыкты ыкмалары боюнча илимий программанын алкагында жергиликтүү өсүмдүктөр менен уруктар чогултулуп, ар кандай шарттары менен тажрыйба аянттары ачылды. Уруктар рудниктен жана анын айланасынан чогултулду. 2014-жылы рудниктеги климат менен окшошураак келген Суусамыр, Жумгал жана

Кара-Кужур жайлоолорунда талаа экспедициялары жүргүзүлдү. Изилдөөчүлөр тажрыйба аянтчаларында кыртыштын курамын текшерип, рудниктеги катаал климаттык шартка ылайыктуу жана туруктуулук көрсөтө ала турган өсүмдүктөрдүн түрлөрүн таап чыгышып, эгүүнүн нормаларын, эгүүнүн убактысын жана жер семирткичтерди колдонуу муктаждыгын тажрыйба жолу менен аныкташты. Жүргүзүлгөн иликтөөлөрдүн жыйынтыгында бийик тоолуу аймактардын үч өсүмдүгү аныкталды – типчак, буудай баш, сибирь волоснеци. Бул өсүмдүктөрдү рудниктин өсүмдүк кыртышын кайрадан калыбына келтирүү үчүн пайдаланса болот. Рудникте жана

анын айланасындагы аймакта болжол менен 115тей өсүмдүк түрлөрү өсөт. Иликтөөлөр уландууда жана дагы кийинки иштердин жүрүшүндө кененирээк жыйынтыктар берилет.

Маалымат үчүн: Жерлерди рекультивациялоо – айлана-чөйрөнүн шарттарын жакшыртууга жана өндүрүш процесстеринин таасири тийген жерлердин түшүмдүүлүгү менен элдик чарбалык баалуулуктарын калыбына келтирүүгө багытталган. Рекуль-

тивацияланган жерлер жана анын айланасы бардык жумуштар аягына чыккандан кийин дагы оптималдуу жана экологиялык жактан балансталган туруктуу ландшафт болуп калышы керек. «Кумтөр» кенин иштетүүнүн болжолдуу мөөнөтү – 2026-жылга чейин. Рудникти эксплуатациядан чыгаруу планынын приоритеттери – коопсуздук жана айлана-чөйрө үчүн мүмкүн болушунча аз зыян келтирүү. 1995-жылы «Кумтөр» компаниясы рудникти эксплуа-

тациядан чыгаруу боюнча милдеттерин аткарууга керек боло турган накталай акчаларды чогултуу үчүн рекультивация фондун түзгөн. Акча ар бир жылдын жыйынтыгы менен сатылган алтындан түшкөн каражаттын эсебинен чогулат. 2014-жылдын 31-декабрына карата фонддун эсебине 15,9 миллион доллар түшкөн, калган 33,3 миллион доллар рудникти эксплуатациялоо мөөнөтү аяктаганга чейин которулат.

КАНДАЙЧА АТКАРЫЛАТ: «КУМТӨРДӨ» МӨҢГҮНҮ ЖЫЛДЫРУУ.

Бардык тирүү жандыктар сыяктуу эле мөңгүлөр да бир орунда турбайт. Бул табигый козголуу «Кумтөр» кениндеги ишке өтө кооптуу жагдай жаратат. Кырсыктын алдын алуу үчүн компаниянын адистерин Кыргызстанда теңдеши жок уникалдуу процедураны - мөңгүлөрдү которууну аткарышат.

☛ Дарья Мамонтова

Мөңгүнү жылдыруу-аргасыз процесс жана абдан зарыл. Мөңгүнүн бир бөлүгү бузулууда жана иш жүрүп жаткан карьерди көздөй жылууда. Эгер бул процедураны аткарбаса өндүрүш кооптуу абалда калат. Ал эми коопсуздук – бул «Кумтөр» компаниясынын ишинин негизи. Ошондуктан бардык аракеттер жумушчулар менен айлана-чөйрөгө ыңгайлуу шарттарды түзүү үчүн жумшалууда.

ММУнун География факультетине караштуу криолитология жана гляциология кафедрасынын доценти Виктор Поповнин: «Адам тарабынан өндүрүш үчүн мөңгүнү жылдырган мындай үлгү болуучу иш дүйнөдө, дээрлик жок» дейт. Ал: «Балким болсо да мындай ири масштабда болгон эмес. Республика үчүн мындай маанилүү башка бир да процедура жок. Окуянын уникалдуулугу алтын рудасы мөңгүнүн алдында жаткандыгында. Ошондуктан жылдырууга чыгымды көбөйтпөө үчүн мөңгүнүн бир бөлүгүн ачык түрдө казып, башка жайга жылдырууга туура келди» деген пикирин билдирди.

Кумтөр Голд Компанинин тоо-кен өндүрүшү бөлүмүнүн участкалык жетекчиси Назар Шыитов мөңгү аздан жылып, карьердин төмөнкү бөлүгүн

кысып жатканын айтат. Мындан улам мөңгү массасынын призмага келтирге басымын азайтуу жана карьерге тоо те-

ги менен мөңгүнүн көчүп кетпешин үчүн аны жылдыруу иши жүргүзүлүүдө. «Белгилүү болгондой алтын катмары төмөндө жатат. Андыктан көчүрүшүбүз керек. Бул биринчи кезекте төмөнкү жакта карьерде иштеп жаткан адамдардын коопсуздугу үчүн жасалууда» деп белгиледи.

Мөңгү массасын жылдыруу бир гана күчтүү экскаваторлор-

Башкача айтканда, иш атайын тоо кен техникалары менен гана жүргүзүлүүдө. Бул участкада 200 тонна жүктү көтөргөн карьердик жүк ташуучу катерпиллер унаалар иштетилүүдө. Суткасына 20 миң куб мөңгү казылууда жана алар эч кайда жоголбойт. Казылган мөңгү эрип кетпешин үчүн атайын ылайыкталган жайларга көчүрүлөт.

ойлошсо керек. Бирок биз буларды мөңгү калдыктарын сактоочу жайга чогултуудабыз. Ал жок болбойт. Биз болгону казып алып, башка жайга ташуудабыз. Мунун баары жогоруда айтканындай коопсуздук үчүн» дейт.

Мөңгүнү көчүрүү – абдан зарыл экенин алтын кен ишкананын өкүлдөрү гана эмес, бардык ишти өз көзү менен көрүп келген көз карандысыз окумуштуулар да айтышууда.

«Эгер биз мөңгүнү көчүрүү өзүн актадыбы дегенге токтолсок, анда суроону ишкана иштеп турганы бизге керекпи деген өңүттө коюшубуз керек» дейт, ММУнун география факультетинин улук илимий кызматкери Дмитрий Петраков. Ал: «Эгер төмөндү карай жылып бараткан мөңгүнү көчүрбөсө эртеби-кечпи карьерди тосуп сактап турган призматы талкалап, анын ичин толтуруп салат. Ошондуктан карьердин коопсуз жагдайда иштөөсү үчүн мөңгүнү көчүрүү зарыл иш» деген оюн айтты.

Ар бир ситуацияда дайыма түрдүү көз караштар болот. Коопсуздук үчүн көрүлгөн камкордук иштен дагы кынтык издегендер дайыма болуп келген. Көпчүлүк мөңгүнүн көчүрүлүшүн аны талкалап жаткандай кабыл алышат. Чындыгында мөңгү эч кайда жоголгон жок. Ал болгону өзүнчө аймакка бөлүштүрүлүп көчүрүлүүдө. Башкысы мөңгү массасы сакталуу бойдон калууда.

дун жардамы менен аткарылууда. Белгилей кетчү жагдай, көчүрүүдө жумушчулар жардыруу иштерин жүргүзбөйт.

Тоо-кен өндүрүшүнүн участкалык жетекчиси: «Көпчүлүк бул мөңгүлөрдү көрүнгөн жерге ташып барып ташташат деп

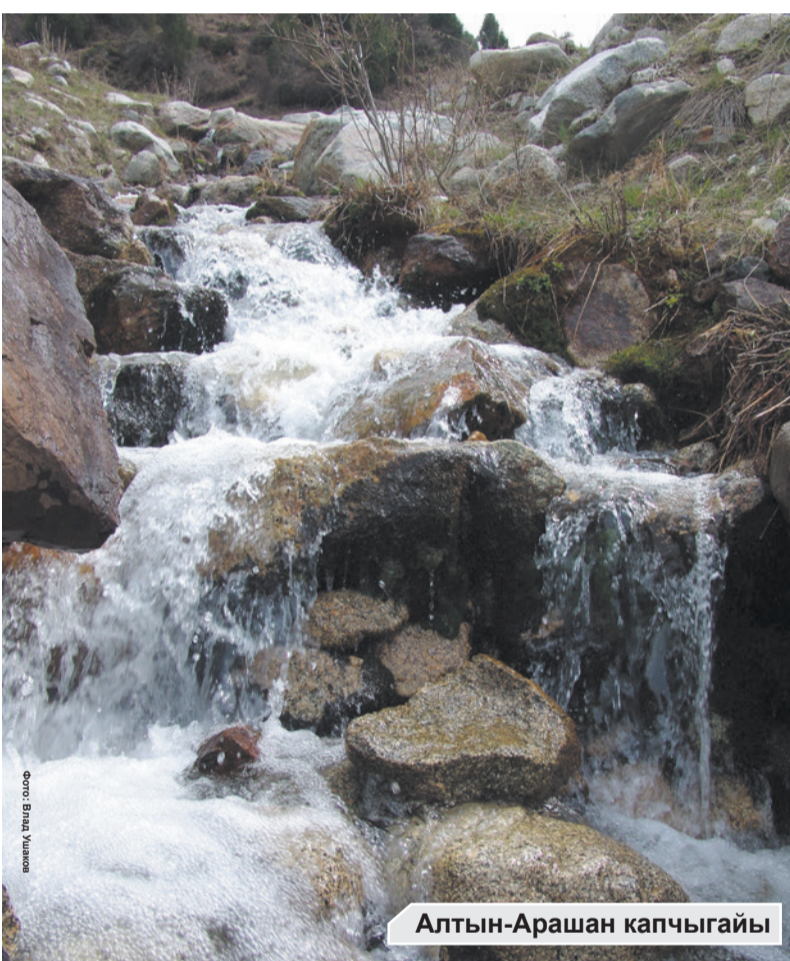
● СЫЙМЫКТАНАБЫЗ

Соң-Көл көлү

Кара-Суу капчыгайы

Алтын-Арашан капчыгайы

ВЛАД УШАКОВ: «СУУ – КЫРГЫЗСТАНДЫН БАШКЫ БАЙЛЫГЫ»

Белгилүү сүрөтчү Влад Ушаковдун чыгармачылыгы өлкөнүн керемет жаратылышына, булуң-бурчундагы коруктарга багышталган. Ал Ала-Тоо кыркаларынын кол жеткис жерлерин сүрөткө тартат. Анын фотозэмгектеринин басымдуу бөлүгү – Кыргызстандын терең көлдөрү, күн нуруна чагылган шаркыратмалары жана шар аккан дарыялары. Таза суу кору, мөңгү, тоо көлдөрү, дарыялардын саны боюнча биз Борбор Азияда Тажикстан менен бирге лидерлердин бирибиз.

- Бизде Кыргызстандын жарандарын гана эмес, чет өлкөлүктөрдү да суктандырган 30дай тоо көлү бар. - дейт Влад Ушаков, - Алар өлкөбүздүн гана эмес, бүтүндөй Борбордук Азиянын берметтери. Ошондуктан, бардыгыңыздарды керемет көлдөргө барып, андай кооздукту өз көзүңүздөр менен

көрүүнү сунуштар элем.

Албетте, адамдардын бул көлмөлөрдү коргоого кайдыгер караганы өкүндүрөт. Ошол эле учурда «Кумтөр» сымал ири компаниялардын суу ресурстарына байланышкан экологиялык көйгөйлөрдү чечүү аракеттери кубандырбай койбойт. Алар эл аралык эксперттерди

тартып, дайым өлкөнүн баалуу байлыгынын абалына көз салып, өз корутундуларын чыгарып турушат.

Өзгөчө кейиштүү абал Бишкек-Ош жолунда, күн сайын бензин ташуучу унаалар өтөт, айрымдары жол кырсыгына кабылып, коңторулат. Мөңгүлөр жайгашкан, дарыялар башат алган бийик тоолуу аймактарда жүздөгөн тонна күйүүчү-майлоочу май төгүлөт. Мамлекет бул маселени көзөмөлгө албаганы, өрөөнүбүздү суу менен камсыздаган бийик тоолуу аймактарда төгүлгөн бензиндин тазаланбаганы кейиштүү. Мындай көйгөйлөрдү көз жаздымда калтыра, куру популизм менен ири ишканаларды сыңдоо менен алектенгендери кейитет...

Тянь-Шандын тоо дарыясы

Чүй өрөөнүндөгү суу алгыч

● ЭКОЛОГИЯ

ТЯНЬ-ШАНДЫН ТҮБӨЛҮК ЭМЕС МӨҢГҮСҮ

Мөңгүлөр эрүүсүн токтотуу мүмкүн эмес

Цюрих университетинин (Швейцария) алдындагы Мөңгүлөрдү изилдөө боюнча дүйнөлүк борбордун окумуштуулары 30 өлкөдөгү кесиптештери менен биргеликте Жер жүзүндөгү мөңгүлөрдүн эрүү ыргагы XX кылымдагы орточо көрсөткүчтөргө караганда эки-үч эсе ылдамдаганын аныкташкан. Кейиткени, алар мөңгүлөрдүн эришин токтото албастыгыбызды белгилешет. Мындай дүйнөлүк көйгөй Кыргызстанды, тагыраак айтканда, Тянь-Шань тоолорун да кыйгап өтпөдү.

☛ Дарья Мамонтова

Окумуштуу-мөңгү изилдөөчү Рыскул Усубалиевдин пикиринде, глобалдык жылулануудан улам атмосферанын жер катмарындагы температурасы жогорулап барат. Ошондон улам, мөңгүлөр тездик менен эрүүдө.

- Дүйнөдөгү мөңгүлөр сымал, Тянь-Шань же Кыргызстан тоолорунун ак чокулары да чөгүп барат. Алардын азайышынын ыргагы жайгашкан аймагы жана түрүнө жараша ар кандай. Бул жалпы дүйнөлүк көрүнүш, - дейт мөңгү изилдөөчү.

Кыргызстандын Суу чарба жана мелиорация боюнча мамлекеттик комитетинин маалымат-аналитикалык борборунун жетекчиси Екатерина Сахваеванын айтымында, мөңгүлөрдүн эриши 30 жылдан ашуун убакыттан бери байкалууда. Өзгөчө бул кичи мөңгүлөргө тиешелүү. Ошол себептен, Кыргызстанда мөңгүлөрдүн аянты 25 пайызга кыскарып, жалпы мөңгүлөрүбүздүн чейрегин жоготтук. Орточо бийиктиктеги тоо мөңгүлөрү тез эрип, аскадагылары мындай көрүнүшкө азыраак кабылды. Мындай учурда да мөңгүлөр канчалык деңгээлде эригени туурасында так маалымат жок.

- Мөңгү массасынын балансы деген түшүнүк бар, ошол маалыматтар гана абалдын аныгын көрсөтө алат, - деп түшүндүрөт Рыскул Усубалиев, - жалпак тил менен айтканда, бул жыл аралыгында тоңдон жана эриген муздун ортосундагы айырма. Өткөн кылымдын 70-жылдарынын жарымынан бери Тянь-Шандын мөңгүлөрүнүн балансы жалпысынан терс, демек, мөңгүлөр бөксөрүп баратат. Мындай абал бүгүнкү күнгө чейин байкалууда.

Жаратылыш менен жарыша

Таза суу – адам үчүн өмүр булагы, анын дүйнөлүк корунун 75 пайызы мөңгү жана айсбергдерден турат. Анан албетте, мөңгүлөрдүн эришинин тездеши түйшөлтпөй койбойт. Себеби, ичер суубуздун кору эле түгөнбөстөн, дүйнөлүк океандардын деңгээли да көтөрүлүп кетиши ыктымал. Мындай көрүнүштү токтотууга мүмкүнбү?..

- Мүмкүн эмес, - дейт Рыскул Усубалиев, - Мөңгүлөрдү сактап калуу туурасында кеп кы-

лышууда. Бирок, дүйнө жүзүндө жылулануу процесси жүрүүдө. Мөңгүлөрдү сактап калуу үчүн кар жаашы керек, тилекке каршы, атмосфералык жаан-чачындын көлөмү азайып, ал эми аба температурасы жогорулоодо. Бул процесске кыйыр түрдө гана таасир эте алабыз, атмосфера ны булгаган заттарды жана парник газдарын азайтууга тийишпиз. Ушул жол менен гана климаттын жылуулук ыргагын төмөндөтүүгө таасир эте аларыбызды бардык окумуштуулар болжолдойт. Кол же кандайдыр бир жол менен мөңгүлөрдү сактап калууга эч мүмкүн эмес, себеби, масштабы чоң. Ошондуктан, азыр дүйнөлүк коомчулукта атмосфераны булгоону азайтуу зарылдыгы айтылууда.

Екатерина Сахваеванын айтымында, кандайдыр бир жыйынтыкка жетүү үчүн башкы шарт – атмосферага парник газдарын чыгарууну азайтуу аракетинде дүйнө мамлекеттеринин биригиши. Дал ушул маселе 2015-жылдын күзүндө Парижде климаттын өзгөрүшү боюнча БУУнун Алкактык конвенциясынын тараптарынын конференциясында талкууланат.

Ошентип, мөңгүлөрдүн эриши, өлүмдөн кутула албастыгыбыздай эле, кача албай, тартыша албай турган факт. Алтургай, парник газдарын кыскартуу да мөңгүлөрдүн эришин азайта албаган, жөн гана алардын өмүрүн бир азга узартуучу утурмдук чара. А эмнеге Кыргызстанда мындан эч ким кабардар эмес?

Бөксөрүп бараткандарын сактоо...

Таза суунун жана дарыялардын негизги булагы болгон мөңгүлөр Кыргызстандын жаратылыш ресурстарынын арасында маанилүү орунда. Өлкө аймагында 0,1 чарчы. км ашуун өлчөмдөрдөгү 6,5 миң мөңгү катталган. Алардын жалпы аянты бир нече жыл мурун Кыргызстандын аймагынын 4%ын ээлеген. Республикада эң ири мөңгү – Түштүк

Эңилчек – аянты 567 кв.км, бирок, өлкөдө Давыдов мөңгүсү андан алда канча белгилүү. Аянты (2012-жылга карата) болгону – 11 чарчы км. Албетте, анын атагы республикадагы эң ири алтын кени «Кумтөрдүн» жайгашканына байланыштуу. Тянь-Шандын эң ири мөңгүсү канчалык бөксөргөнүнөн эч ким кеп козгойбойт, аны сактоо боюнча чакырык да угулбайт. Белгилүү болгондой, мөңгүлөрдү эрүүдөн сактоо мүмкүн эмес. Өнөр жай ишмердиги алардын аянтынын кыскарышына кандайдыр бир таасир этер, бирок, аны глобалдык жылуулуктун кедергисине салыштырып да болбойт.

- Мөңгүлөрдүн 25 пайызын жоготтук, анда Давыдов мөңгүсү эмнеликтен дагы эле бар деп суроо салат мөңгү изилдөөчү Екатерина Сахваева. Кайра өзү буга мындай жооп издейт: - эгер ал төмөн жайгашкан болсо, климаттын глобалдык өзгөрүшүнөн эле табигый себептерден улам эбак жок болмок. Кандай болгон күндө да андагы сууну биз жоготкон жокпуз, ал жер алдында. Быйыл 7-июлда мөңгүлөр боюнча эксперттик топ түзүлгөн, анын башкы максаты – Давыдов жана кендин тегерегиндеги мөңгүлөрдүн абалын иликтөө. Азыр кандайдыр бүтүмдөрдү чыгарууга эрте, бирок, Жер калкынын саны 8 млрдга жакындап келатканда, айлана-чөйрөгө эч таасир этпей турган иш-аракеттер жок экендигин айткым келет. Адамзаттын талабы өсүүдө, ошол эле учурда алтынга да, аларды канааттандыруу зарыл.

Азыркы тапта мөңгүлөргө жакын жайгашкан кендердин тагдыры арсар. Себеби, мөңгү аймагындагы бардык чарбалык ишмердиктерге тыюу салуу демилгеси көтөрүлдү. Бирок, өлкө Өкмөтү ири өндүрүшкө, анын

ичинде «Кумтөргө» артыкчылык берүүнү сунуштоодо.

Суу Кодексине парламент депутаттары тийиштүү өзгөртүүлөрдү киргизүүнү ушул күздө карашат. Дүйнө окумуштуулары белгилегендей, мөңгүлөр климаттын өзгөрүшүнөн улам эрийт, бирок, мындай суроо туулат – бул көрүнүшкө өнөр жай өндүрүшүнүн таасири канчалык?

-Кандай гана чарбалык ишмердик болбосун, айлана-чөйрөгө таасир этет. Эгер мөңгүлөр чарбалык ишмердиктин аймагына кирсе, албетте, аларга таасири терең жана эришин да тездетет, - деп түшүндүрөт КР климатты өзгөртүү борборунун директорунун орун баса-

кен казууну токтотууга андагы кордун түгөнүшү эмес, андагы жакынкы алтын корун жер алды менен гана казууга мүмкүн болгондугу себеп. Бирок, жер алдынан казып алуу кымбат тургандыгынан улам, өндүрүш дээрлик токтотулду. «Кумтөрдө» да бул көрүнүш кайталанышы ыктымал. Анткени, жер алдынан казуу кирешесиз. Казып алууну таптакыр токтотуп коюшат, - дейт адис.

Шамиль Ильясов ошондой эле алтын казууну токтотуу маселелери дайым өлкөнүн экономикалык абалына байланыштуу экенин унутпашыбызды эскертет. Эгер өлкөнү өнүктүрүүнүн башка бир жолдору болсо, анда казууну токтотуп, башка нерсе менен алектенүүгө болот эле. Маселе Кыргызстандын башка жолу жок экендигинде болуп жатпайбы.

- Ошол себептен, эгер биз ачык ыкма менен кен казууну токтотсок, анда өндүрүштү токтотуп алышыбыз ыктымал. Давыдов мөңгүсүн кендеги ишти токтотуп салуу сактабайт. Ал баары бир акырындык менен эрий берет. Анын эришин токтотууга мүмкүн эмес, - дейт Ильясов.

- Белгилүү болгондой, мөңгүнүн абалы климаттык божомолдордон көз каранды, ал эми алар эки фактордон көз каранды – биринчи кезекте, бул климаттык моделдердин тактыгы. Мында, негизинен, өзгөчө көйгөйлөр жок, - деп чечмелейт КР климатты өзгөртүү борборунун директорунун орун басары, - Маанилүү фактору – өнүгүүнүн сценарийи, себеби, климаттык моделдер келечекте парник газдарынын атмосфераны канчалык деңгээлде булгашынан көз каранды. А бул – саясий маселе. Эгер парник газдарынын чыгышын кыскартуу боюнча чечим кабыл алынса, бардык мамлекеттер ага кол коюшса, анда бир сценарий иштелип чыгып, климат кандайдыр бир деңгээлде турукташат. Бирок, кеп мөңгүлөрдүн жок болушунда эмес, алардын эриш ыргагын жайлатууда экенин белгилегим келет. Эгер парник газдарын азайтуу боюнча чечим кабыл алынбаса, температура кескин көтөрүлө берет, мөңгүлөрдүн эриши да эч токтобойт. Бул маселелер саясатка, ири суммадагы акчага байланыштуу болгондуктан, жыйынтыгын божомолдоо мүмкүн эмес. Кандай болгон учурда да, азыркы кезге чейин макулдаша албай келишет. Бирок, баары бир акыл калчаган чечим кабыл алынарынан үмүт үзбөйлү.

Шамиль Ильясов. - Бирок, мындай аймактагылар саналуу гана, ал эми мөңгүлөрдүн жалпы массасы абдан чоң. Ар кандай баалоолор боюнча, бизде 8 миңге жакын мөңгү болсо, алардын азыр 6000ден ашууну калды. Так санын эч ким билбейт. Миңдеген мөңгүлөр арасында бир-эки мөңгү деңиз тамчысындай. Давыдов мөңгүсүн алсак, кендеги ишмердиктин ага болгон таасири анчалык чоң эмес. Айрыкча, Давыдов мөңгүсүндөгү 600 млн. кубометрдин 200 млнү табигый түрдө эригенин эске алсак, 125 млнү гана жылдырылган (жоголгон эмес!). Ильясовдун айтымында, «Кумтөрдү» иштеткен тараптаканди казып алуу технологиялар таанымы арбын эмес.

- Негизинен, алтын казып алууда эки гана жол бар. Бири – карьердик ыкма, башкача айтканда, ачык ыкма, үстүндөгүлөрүн алып салып, кендин өзүнө жетүү. Башка жолу – кымбатыраагы – шахтаже штольняларды куруп, алтын жер алдынан казылат. Бирок, иштетүүнүн кымбаттыгы өндүрүштүн толук жабылышы менен барабар. Маселен, «Макмал» кени. «Макмалдагы»

• «КУМТӨРДҮН» ДОЛБООРЛОРУ

ТАМЧЫЛАТЫП СУГАРУУ: ЫСЫК-КӨЛ ОБЛУСУНУН ҮЛГҮЛҮҮ ТАЖРЫЙБАСЫ

Кыргызстанда акыркы кезде көп колдонулуп келе жаткан сугаруунун жаңы бир түрү – тамчылатып сугаруунун артыкчылык, кемчиликтери туурасында серепчилер жана фермерлер ой бөлүштү.

Нурзада Тынаева

Тамчылатып сугаруу сууну жана жер семирткичтерди алда канча үнөмдөөгө, эрте түшүм алууга шарт түзөт. Отоо чөптүн жайылышына бөгөт болот. Суу өсүмдүктүн тамыр тарабына аз өлчөмдө берилчү сугаруунун бул ыкмасы Израилде 50-жылдардын ортосунда эле колдонула баштаган.

Кыргызстанда, тагыраак, Ысык-Көл облусунда сугаруунун мындай ыкмасын Советтер союзунун убагында израилдиктердин көмөгү менен киргизүүнү каалашкан. Пайазидин Жоошовдун айтымында, ал кездеги изилдөөлөр таштуу топуракта жашылча-жемиш өстүрүүдө сугаруунун дал ушундай түрү ыңгайлуу экендигин көрсөткөн. 100 гектар жерге тутумду орнотуу пландалган эле, бирок, Советтер союзу урады, жаңыдан орнотулуп жаткан түтүктөрдү чыгарып, талап кетишти. Бул маселе унутта калды.

Тамчылатып сугаруу ыкмасы тууралуу 2010-жылы кайрадан кеп козгой башташты. Үйрөнүп келүү үчүн бул ыкманы пайдаланган Индия жана Кытайга барышты. Бирок, анда да майнап чыкпады. Качан гана, мындан үч жыл мурун, «Кумтөр Голд Компани» ишканасынын колдоосу менен Ысык-Көл жергесинде «Карагат +» долбоору башталганда гана иш ордунан козголду.

Карагат өстүрүлгөн 15 көргөзмө тилкеге тамчылатып сугаруу тутуму орнотулду. Жыл өткөн сайын тилкелер да көбөйүп, алардын саны азыр 48ге жетти. Фермерлер үчүн тамчылатып сугаруу тутумун гана орнотпостон, долбоордун кызматкерлери аларды пайдалануу, карагат өстүрүүнү жакшыртуу жана түшүмдүүлүгүн арттыруу боюнча да окутушат. Миндеген фермерлер долбоор алкагында көп нерсени үйрөнүп чыгышты.

- Ар жылы жайында «Карагат Фест» фестивалы өтөт. Анда фермерлер өндүрүмүн алып чыгып, сата алышат, - дейт тамчылатып сугаруу жаатындагы көз карандысыз серепчи, Иригация боюнча илим изилдөө институтунун лаборатория жетекчиси Пайазидин Жоошов. Ошондой эле серепчи Ысык-Көл облусунун багбандары эмеликтен сугаруунун бул ыкмасын ылайык көрүшөрүн мындайча түшүндүрөт:

- Акыркы жылдарда климаттын өзгөрүшү байкалууда, суу ресурстары азаюуда, ошондуктан, багбандар сугаруунун суу үнөмдөөчү ыкмасына өтүүсү ка-

жет. Буга тамчылатып сугаруу кирет. Бул ыкмада суу кордон түтүккө келет, андагы тешикчелерден өсүмдүккө тамчылап турат. Мындай тутум өсүмдүктүн өсүшүнө жана түрүнө карата орнотулат. Кээ бир өсүмдүктөргө бир тамчылатма жетет, тамырдын көлөмүнө жараша айрымдарына көбүрөөк талап кылынат. Тамчылатмалардын чыгымы жөнгө салынып турат. Жашылчаларга бир кичине тамчылатма жетиштүү, алар саатына 1,5-2 литр суу сарптайт. Ал эми бак-шактуу бакчага чоңураагы керек, алардын чыгымы 50-60 литрге чейин чыгат, - дейт Жоошов.

Көпчүлүк фермерлер мындай ыкма аларга канчалык зарылдыгына саресеп салбастан, орнотуп алып эле түшүмүн мол кылып, пайда табабыз деп ойлошот. Тамчылатып сугаруу бардык жерде колдонула бербейт, - деп улайт серепчи, - Аны сугат суу тартыш же кымбат турган жерде пайдалануу керек. Ошондой эле сугарууга татаал тегиз эмес жерлерде, колдонуу пайдалуу, анткени жердин табигый эңкейиши жок, суу текши акпайт. Күнөсканаларда да тамчылатып сугаруу зарыл. Ал эми малга жем өстүрүүдө мындай сугаруунун зарылчылыгы жок, себеби, чөп чабуу учурунда түтүкчөлөр жолтоо кылат. Жыл сайын алып, кайра орнотуунун кереги эмне?

Ачыгын айтыш керек, тамчылатып сугаруу кымбат түшөт. Бир гектар жерге мындай тутумду орнотууга, насос менен корду эсептебегенде, 60 миң сом сарпталат. Ошондой эле суу да түтүкчөлөрдү жана тамчылаткычтарды булгап, бүтөп калбагыдай таза болушу шарт. Ошондуктан, мындай тутумду орнотуудан мурун фермер ага канчалык зарыл жана ыңгайлуу экендигин эсепке алганы оң, - деп кеңеш берет серепчи.

Эгер башта мындай тутумду үч-төрт жүз чарчы жерде сынашса, азыр багбандар дароо эле ондогон гектарга орнотушууда. Бир айылда фермер 68 гектар жерге тамчылатып сугаруу тутумун орнотту. Биздин маектештин айтымында, мындай ыкма айрыкча Ысык-Көл жергесинде кеңири пайдаланылат, себеби, кадимки жол менен сугарууда топурак көлгө жуулуп кетет.

Азыркы тапта тамчылатып сугаруу менен бир топ долбоорлор алек. Мындай ыкмага Өкмөтүбүздүн да көңүл бурганы кубандырат. Айыл чарба жана мелиорация министрлигинде Ресурс үнөмдөөчү технологияларды (анын ичинде там-

чылатуу боюнча да) өнүктүрүү борбору түзүлдү. Учурда тамчылатып сугарууну өнүктүрүү боюнча мамлекеттик программа да иштелип чыгууда. Ал жактырылса, бул тармакты алгатууга акча каражаты бөлүнөт.

Быйыл суу жетиштүү, балким, эмки жылы мындай болбой калышы да ыктымал. Ошол себептен, ресурс үнөмдөөчү технологияларга өтүү зарыл. Тилекке каршы, айрым ишкерлер бизнестин бул жаңы түрү менен шугулданып, бирок, артыкчылык, кемчиликтерин айтып, туура колдонуу жолун да түшүндүрө алышпай, кээде элде терс пикир калтырышат. Ошондуктан, фермерлер акысыз кеңеш берүүчү адистерге кайрылганы оң.

Айтмакчы, тамчылатып сугаруу фермерлерге, коңшуларга суунун тартыштыгынан чыккан араздашуулардын да алдын алат. эгер Борбор Азиянын бардык мамлекеттери үнөмдөөчү технологияларды пайдаланса, суу ресурстары боюнча ортодо эч маселе болмок эмес, - деп эсептейт серепчи.

Нурлан Исаев – Ысык-Көл облусунда тамчылатып сугаруу ыкмасын пайдаланган фермерлердин бири. Быйыл ал Сары-Камыш айылында төрт гектар жерге тамчылатып сугаруу тутумун жайгаштырды. Нурлан алманын бир канча түрүн, алча, бүлдүркөн жана карагат өстүрөт.

- Албетте, мындай ыкманын эң бир артыкчылыгы – сугат боюнча көйгөйдүн жоктугу. Сууну буруп сугарганда 1 гектар жерге болжол менен 1200 куб суу жумшалат. Ал эми тамчылатып сугарууда анын төрттөн бир бөлүгү – 300 куб гана суу кетет! Мындайда тамыры гана сугарылып, отоо чөп да баспайт. Бир гана кемчилиги – тутумдун кымбаттыгы – 1 гектарга 100 миң сомдой сарпталат. Карапайым багбан муну көтөрө албайт, ошондуктан, мамлекет лизинг же насыя менен көмөктөшсө, дурус болор эле, - деп эсептейт Нурлан Исаев.

Чүй облусу да бул ыкмага кызыгууда. Аламүдүн районунун Маевка айылынын тургуну Абдыкасым Амираев да бул жолго өткөн. Ал тамчылатып сугаруу менен бир гектар жерге дарбыз эккен.

- Жыл сайын кайрак жерге таруу, буудай айдачуубуз, бирок, эч пайдасыз. Башка өсүмдүк да айдап көрөлү деп быйыл бир гектарга дарбыз эктик, өз күчүбүз менен тамчылатуу тутумун орноттук. Жыйынтык көрсөткөндөй, абдан аз көлөмдө суу жумшалды. Келечекте төрт гектарга жүзүм тигели деп, азыр жер маселесин чечип жатабыз, - дейт Амираев.

Ал тамчылатып сугаруу тутумун орнотууга кеткен чыгым быйыл эле актоого жетишти, эмки жылкы түшүмдөн фермер

киреше алууну көздөөдө. Амираевдин айтымында, мындай ыкма кандайдыр бир билимди деле талап кылбайт.

Албетте, бардык фермерлер бул ыкмага өтүшсө, эффективдүү болор эле. Бирок, мамлекет жардам бере баштамайынча, ал мүмкүн эмес. 2013-жылы Японияда болдум, ал жакта мамлекет дал ушул ыкманы жайылтат. Фермерлерге насыя, субсидия берилет, а бизде ким каражат таба алса, ошол өз күчү менен куруп жатпайбы. Акча таппаганы сууну коромжу кылып, мурдагы ыкма менен сугарып келишет, - деп күйөт Абдыкасым багбан.

Ушул тапта Кыргыз Өкмөтү ресурс үнөмдөөчү технологияларга абдан маани берүүдө. Айыл чарба жана мелиорация министрлиги да бардык облустардын фермерлери үчүн семинар өткөрүп, анда адистер тамчылатып сугаруунун кургакчылык шартта жана өздөштүрүлө элек жер тилкелерин пайдалануудагы артыкчылыктарын айтып беришти. Аткаминерлер бул ыкманын кеңири жайылышы үчүн тиешелүү жабдууларды сатып алууга жеңилдетилген насыя берүүнү убада кылышты. Климаттын өзгөрүшү жана сугат суунун азайышын эске алсак, өлкө айыл чарбасында жаңы технологиялар аркылуу жаратылыш ресурстарын аз чыгымдоого басым кылуусу тийиш.

«КУМТӨРГӨ» КОЮЛГАН БӨГӨТ

Май айында Жогорку Кеңештин кароосуна мөңгү жайгашкан аймакта кенди иштетүүгө уруксат берчү өзгөртүүлөр коюлган. Өкмөт өкүлдөрү белгилегендей, бул мыйзам долбоору бийик тоолордогу кен казууну үзгүлтүккө учуратпоо, өндүрүштүн токтошунун геотехникалык, экологиялык, социалдык-экономикалык жана укуктук кесепеттерин алдын алуу максатында иштелип чыккан. Мыйзам долбоору мөңгү жайгашкан аймактардагы стратегиялык маанидеги ишканалар, анын ичинде «Кумтөр» ири алтын кенине гана тиешелүү.

☛ Дарья Мамонтова

Мыйзам долбоору эки окуудан өтүп, кабыл алынарына аз калганда депутаттар аны күзгө калтырышкан. Бирок, парламенттин кезектеги жыйыны эл өкүлдөрүнүн арасында келерки чакырылышка аттангандардын көптүгүнөн улам үзгүлтүккө учурагандай – пленардык жыйындар кворумдун жоктугунан шайлоо өнөктүгү аяктаганча өтпөй турган болду.

Өкмөттүн «Кумтөрдөгү» мөңгү абалын иликтеген эксперттик комиссиясы азырынча өз ишин улантууда. Адистер мөңгү абалынын өзгөрүш себептерин иликтөө менен бирге «Кумтөр» кениндеги өндүрүштүк иштерге уруксат жана мөңгү массасын алуу, жылдыруу же түшүрүү боюнча макулдашуулар тууралуу КР өкмөтү жана мамлекеттик органдар тарабынан кабыл алынган документтерди каттап чыгууга тийиш. Ал эми Кыр-

гызстандын парламенти мыйзам долбоорун кабыл алганча кендин ишин токтотпоо үчүн өкмөт 2015-жылдын аягына дейре алтын кенин иштетүүгө уруксат берген.

Депутаттар бул маселени кайра талкууга алышабы жана эл өкүлдөрү аталган мыйзам долбоорун колдойбу? Мындай суроолорго парламенттин азыркы депутаттары ойлорун төмөнкүчө билдиришти.

Жогорку Кеңештин депутаты, Агрардык саясат, суу ресурстары, экология жана аймактык өнүгүү комитетинин мүчөсү Эсенгул Исаков белгилегендей, парламент бул маселеге ушул күздө кайрылмак.

«Биз өкмөттөн Суу кодексине айрым бир кендерди же мөңгү аталыштарын жазбастан, мөңгүлөр жөнүндө мыйзамга тийиштүү жоболорду киргизүүнү өтүнгөн элек. Суу кодексине сунушталган өзгөртүүлөрдү жаздырсак, анда мөңгүлөрдү жанындагы бардык

кендерди да иштетүүгө уруксат бергендей болуп калабыз, а бул андай эмес да. «Кумтөр» кенине гана тиешелүү, анткени, ал көптөн бери иштетилип келет» - дейт Э.Исаков.

Анын айтымында, «Кумтөрдүн» токтошу чоң тобокелчилик. «Эрип бараткан мөңгү ылдыйлап баратат, а мунун кесепети жаман. Мөңгү эрип бараткан жерлерди казууга уруксат бериш керек. Тезинен аракетке өтпөсөк, бул кырсыкка алып келиши мүмкүн» - дейт парламенттик комитеттин мүчөсү.

Ошол эле учурда бул эл өкүлүнүн көз карашында, келечек жөнүндө – али иштетиле элек мөңгү аймактары туурасында ойлонуп, мөңгүгө таасир этпестен, жер алдынан казып алууга гана уруксат берүү зарыл.

Депутаттын оюна Отун-энергетикалык комплекс жана кен пайдалануу комитетинен төрагасы, кесиптеши Кожобек Рыспаев да кошулат, анын пикиринде алтын кен иштөөгө тийиш, андыктан, сунушталган өзгөртүүлөргө каршы эмес.

«Кумтөр» көптөн бери иштеп келе жатат, азыр алар алтын казууда жана аны улантуулары кажет. Тилекке каршы, эски бийликтердин ойлонбой жасалган кадамдары кендин жанындагы мөңгүгө таасир этишине алып келди.

Бирок, биздин башка дагы мөңгүлөрүбүз бар, башкысы, аларды сактап калууга тийишпиз. Ал үчүн башка ыкмага – жер алдынан казууга өтүү керек» - деп эсептейт Рыспаев.

Бюджет жана финансы комитетинин мүчөсү, депутат Өмүрбек Абдырахманов маселени материалдык жагына көңүл бурду. «Экологияны автоунаалар да булгайт, бирок, аларсыз болбойт, зыянынан пайдасы чоң. Ысык-Көл облусундагы кырдаалды ушул өңүттөн баалоо зарыл. Эбак эрип калган эки мөңгү маанилүүбү же мамлекет казынасын толтурчу алтынбы? Суу кодексине «Кумтөргө» иштетүүгө уруксат бере турган өзгөртүүлөрдү сунуштаганда Өкмөттү колдодум. Азыр да бул мыйзам долбоорун колдойм. Качандыр бир кезде кенди казып баштаган соң, ага жакын мөңгүлөргө карабастан, иш уланышы керек», - дейт Абдырахманов.

Экономика жана фискалдык саясат комитетинин мүчөсү Алла Измалкова да кесиптештериндей эле Суу кодексине өзгөртүүлөр киришин жана «Кумтөрдүн» иши уланышын колдойт.

«Өндүрүш иштөөгө тийиш, ал бизде бюджет түзүүчү болуп саналат. Ал эми мөңгү боюнча абал артка кайтарып алгыс процесс. Азыр жалгыз тандообуз – Давыдов мөңгүсүн

көчүрүү, а бул эбегейсиз чыгым, көлөмүн элестете да албайм. Бирок, аны көчүрүү керек, антпесе, техногендик кырсыкка тушугушубуз мүмкүн. Мөңгүлөр эрүүдө, аларды кайрып алууга эч мүмкүн эмес, ошондуктан, өлкө бюджетин толуктоо үчүн иш уланганы оң», - дейт Измалкова. Ошондой эле депутат мөңгүлөрдүн эриши «Кумтөрдүн» же башка кендердин тегерегинде гана эмес, глобалдык процесс экенин эске салат.

«Кичи мекеним – Сосновка айылынын мисалында бул маселеге байкоо салам. Ал жакта Четин капчыгайы бар. Саратанда да чокусундагы кар эриген эмес. Азыр июнь айында эле ал жакта кар жок. Бул эмнеге байланыштуу? Ал жерде кен жок, эч кандай өндүрүш жок. Мөңгүлөр өзүнөн өзү эрүүдө. Окумуштуулар 2050-жылы дүйнө жүзүндө суу көйгөйү жараларынан коңгуроо кагышууда. Анткени, мөңгүлөр адамзаттын ишмердигисиз эле азаюуда», - деген Алла Измалкова өкмөттүн башка кендердин маселесине олуттуу көңүл бөлүүсү керектигин эскертет.

«Бардык маселелерди башында, долбоордун баштапкы баскычында ойлонуп, адистерди тартып, экспертиза жүргүзүү зарыл. Башкача айтканда, мөңгүлөрдү сактап калуу үчүн болгон аракетти жум-

● ИНФОГРАФИКА

ИЗМАЛКОВА
Алла Николаевна

Жогорку Кеңештин
V чакырылыштагы
депутаты

АБДРАХМАНОВ
Өмүрбек Абдрахманович

Жогорку Кеңештин
V чакырылыштагы
депутаты

ЗИЛАЛИЕВ
Дүшөнбек Текшербекович

Кыргыз Республикасынын
Өкмөтүнүн алдындагы
Мамлекеттик геология жана
минералдык ресурстар боюнча
агенттигинин директору

ИСАКОВ
Эсенгул Байдалиевич

Жогорку Кеңештин
V чакырылыштагы
депутаты

РЫСПАЕВ
Кожобек Жайчыбекович

Жогорку Кеңештин
V чакырылыштагы
депутаты

шообуз абзел. Себеби, улуттук байлыгыбыз – биздин суубуз» – деп белгилейт Измалкова.

Кыргызстандагы эң ири кен ишин улантышы керек, буга эл өкүлдөрү да макул. «Кумтөрдүн» ишинен өлкө экономикасы көз каранды, демек, ар бир кыргызстандыктын турмушу да буга байланышкан. Өткөн жылы эле ишкана өлкө бюджетине 120 млндон ашуун АКШ долларын которгон. Андан бюджеттик мекемелердин кызматкерлерине, пенсия жана жөлөк пул төлөнөт, мектептер курулат. Суу кодексине өзгөртүүлөр киргизилмейинче бүтүндөй аймактын экологиясы да коркунучта. Өкмөттүн бул маселеде көз карашы жана депутаттардын колдоосуна таянар-таянбасы туурасында Геология жана минералдык ресурстар мамлекеттик агенттигинин башчысы Дүйшөнбек Зилалиев айтып берди.

- Дүйшөнбек Текшербекович, Суу кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча көз карашыңыз кандай?

- Мөңгүлөр түптөлгөн жерде чарбалык ишмердикти жөнгө салуу механизмине ээ болуу үчүн өкмөт Суу кодексине өзгөртүү киргизүүгө кызыкдар. Менимче, бул өзгөртүүлөрдүн киргизилгени оң. Себеби, бизде мөңгү жайгашкан жерлерде ири кендерибиз бар. Мөңгүлөрдү сактап калуу менен бирге, экономика жөнүндө да ойлоп, стратегиялык маанидеги ишканалардын ишине шарт түзүү керек.

- Өзгөртүүлөр кабыл алынбаса, демек, мөңгүгө жакын жердеги кенди иштете албайбыз, ушундайбы?

- Азыркысында мөңгү жайгашкан аймакта чарбалык ишмердикке таптакыр тыюу салуу боюнча кеп жүрөт. Өзгөртүүлөр кабыл алынган шартта өкмөттүн чарбалык ишмердигинин ийкемдүү механизмин жаратмакпыз. Ар бир маселеге жараша жеке мамиле жасоону колдойм. Өкмөттүн чечими менен атайын комиссия түзүлүп, адистер

ар бир учурду өзүнчө караса... Мисалы, мөңгү аймагына жакын жайгашкан кен бар дейли, мөңгүгө таасир этпестен, жер алдынан казып алуу мүмкүн дейли, анда андай аймакта иш жүргүзүүгө эмнеге болбосун?

- «Кумтөр» боюнча айтсак...
- Бул өзүнчө маселе. Мында күнөөлүүлөрдү издөө кыйын, ал эми азыркы өкмөткө

- Сиз айткандай, «Кумтөрдүн» айланасындагы көйгөй жана талаштардын өзөгү өткөндө жатат. Бул боюнча нечен ирет айтылган, бирок, маселени баары бир чечүү зарыл. Сиздин оюңузча, абалдан кантип чыкканыбыз оң?

- Мыйзамга, бул шартта Суу кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү керек, анан олтуруп

кеп жок.

- Эгер мөңгү аймагында ишмердикке тыюу салынган шартта эмне болот? Кандай тобокелчиликтер бар?

- Өзгөртүүлөр кабыл алынбаса, анда Давыдов мөңгүсүн жылдырууга тыюу салынат, бул Борбордук карьердин түштүк-чыгыш жана түштүк капталдарын казуу, муздан да тазалоо

тото албайбыз, ал карьерге түшөт. Биз мөңгүнү да, кенди да жоготуп алабыз. Бул менен «Кумтөрдөн» да кол жууп калабыз. Кыргызстан да, башкасы да кенди иштете албай калат. Башта айтканымдай, өзгөртүүлөр кирсе да, кирбесе да, Давыдов мөңгүсүн сактай албайбыз.

- Мөңгүнү сактай албай турган болсок, анда эмнеге Жогорку Кеңеш өзгөртүүлөрдү жактырган жок? Жеке оюңузда, себеби маселенин саясатташып кеткениндеби же депутаттардын өлкөгө кам көргөнүндөбү?

- Мында бир жактуу баа берүү кыйын. Балким, эл өкүлдөрү экологияга да кам көрүшүүдө, бирок, алар мыйзамды толук карап чыгууга үлгүрбөй калышты. Саясий түс барбы? Аны да жокко чыгарууга болбойт, айрым учурда кээ бир депутаттар же бүтүндөй бир саясий күчтөр, балким, жеке саясий кызыкчылыктарын ойлогондур. Так айтуу татаал, себеби, бул мыйзам долбоорун кароо узакка созулбады, абдан тар убакытта каралды. Бирок, саясий өңүттөр да байкалууда.

- «Кумтөрдүн» иши өзгөртүүлөр кабыл алынбаса, 6-июлда эле бүтмөк. Азыр сентябрь айы, мөңгү абалын аныктоо комиссиясынын иши да аягына чыга элек. Анан да Жогорку Кеңешке шайлоо да жакындап келет. «Кумтөр» мыйзамга өзгөртүүлөрсүз дагы канча иштей алат?

- Ишти улантууга жылдын аягына чейин уруксат бар. Балким, өзгөртүүлөрдү киргизүү маселесин эми парламенттин жаңы чакырылышы карашы ыктымал. Менимче, жаңы чакырылыш менен маселе чечилет, биз буга чоң үмүт артабыз. Антпесе, акыркы кезде эмоциялар ашып-ташып кетти. Популизм, театралдашкан эмоцияларсыз, биз ай тегерек тарта олтуруп, элдин, өлкөнүн, экономиканын кызыкчылыгы үчүн жөндүү сүйлөшүүлөрдү жүргүзө алабыз.

кандайдыр доомат коюлганын туура көрбөйм. Кен 20 жылдан бери иштетилип келе жатат, эгер мыйзам бузулар болсо, ага себепкерлерди өткөндөн издеш керектиги канча айтылды. Анткени, биз өткөндүн «үзүрүн» көрүүдөбүз.

карайбыз. Өзгөртүүлөрдү киргизсек да, киргизбесек да, окумуштуулар, адистер, убагында вице-премьер-министр да, тилекке каршы, мөңгүнү эми сактай албасыбызды айткан. Сөз Давыдов мөңгүсү жөнүндө гана болууда, «Кумтөрдүн» айланасындагы башка мөңгүлөрдө

иштери токтотулат. А бул өз кезегинде карьердин капталдарынын кулашына, эбак ачылган кен корунун жоголушуна жана «Кумтөр» комбинатынын ишинин токтошуна алып келет. Жөнөкөй тил менен айтканда, эгер өзгөртүүлөр кабыл алынбаса, мөңгүнүн жылышын ток-

ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ

2015-жылдын II кварталынын

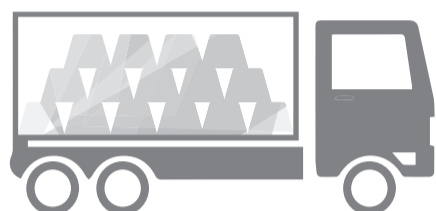
centerraGOLD

Centerra Gold Inc. («Центерра») жана «Кумтөр Голд Компани» (КГК) 2015-жылдын II чейрегиндеги ишинин жыйынтыктарын чыгарышты

3 798 кг алтын өндүрүлгөн

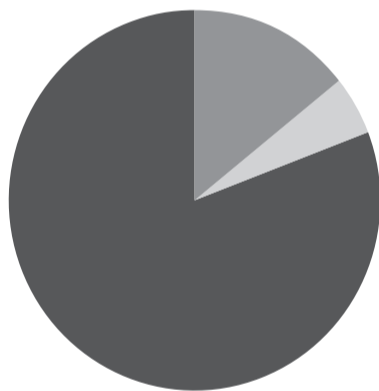
3 690 кг сатып өткөрүлгөн

"Кумтөр" кен ишканасында өндүрүлгөн Доре куймалары бул "Кумтөр Голд Компани", "Кыргызалтын" ААКсы жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда түзүлгөн Алтынды жана күмүштү сатып өткөрүү жөнүндө макулдашууда каралгандай, "Кыргызалтын" Ачык акционердик коому тарабынан Кара-Балта шаарындагы аффинаждык ишканада аны андан ары кайра иштетүү үчүн сатып алынат. Аффинаждык алтын менен күмүштү Кыргыз Республикасынын аймагында жана анын сыртында сатып өткөрүү укугуна жалгыз "Кыргызалтын" ААКсы гана ээ.

Өндүрүштүк жана капиталдык чыгымдар

Капиталдык жумшоолор 2015-жылдын II кварталында 81,7 млн долларды түздү, анын ичинен:

- 11,8 млн доллар негизги фондуларды колдоп турууга жумшалды
- 3,9 млн долларын өнүктүрүүгү инвестициялар түздү
- 66,0 млн доллар - кыртыш ачуу иштерин капиталдаштыруу

ЖАЛПЫ КАПИТАЛДЫК ЧЫГЫМДАР \$81,7 МЛН

Кыргыз Республикасынын бюджетине төлөмдөр жана башка милдеттүү которуулар

2015-жылдын 30-июнуна карата	миң АКШ доллары менен
Дүң кирешеге салык	60 039,45
Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна салым	4 618,42
Экологиялык төлөм	310,00
Кызматкерлердин кирешесине салык	2 510,71
КРдын Социалдык фондуна төлөмдөр	9 584,46
Бажы төлөмдөрү	386,82
Резидент эместердин кирешесине салык	299,84
Башка салыктар жана милдеттүү которуулар	155,92
Бардыгы	77 905,61
30.06.2015-ж. карата АКШ долларынын КР сомуна карата расмий курсу	62,0788
Төлөмдөрдүн эквиваленти миң сом менен	4 836 286,94

милдеттүү төлөмдөр 2 млрд сом

Эскертүү: 2009-жылдын 24-апрелиндеги "Кумтөр" долбоору боюнча жаңы шарттар жөнүндө макулдашууга ылайык, дүң киреше салыгын жана Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна салымды эсептөө үчүн негиз катары көрсөтүлгөн мезгилдеги продукцияны сатуудан түшкөн иш жүзүндөгү акча каражаты саналат.

2015-жылга божомол

2015 - жылы алдын ала эептөөлөр боюнча "Кумтөр" кениндеги өндүрүштүн көлөмү дээрлик 470 -520 миң алтын унцийин же 14,6 - 16,2 тонна алтынды түзүүгө тийиш

Барси

Барси жана балдардын окуялары

Баардыгы биздин колубузда!

Сүрөтчү Руслан Валитов

Платка

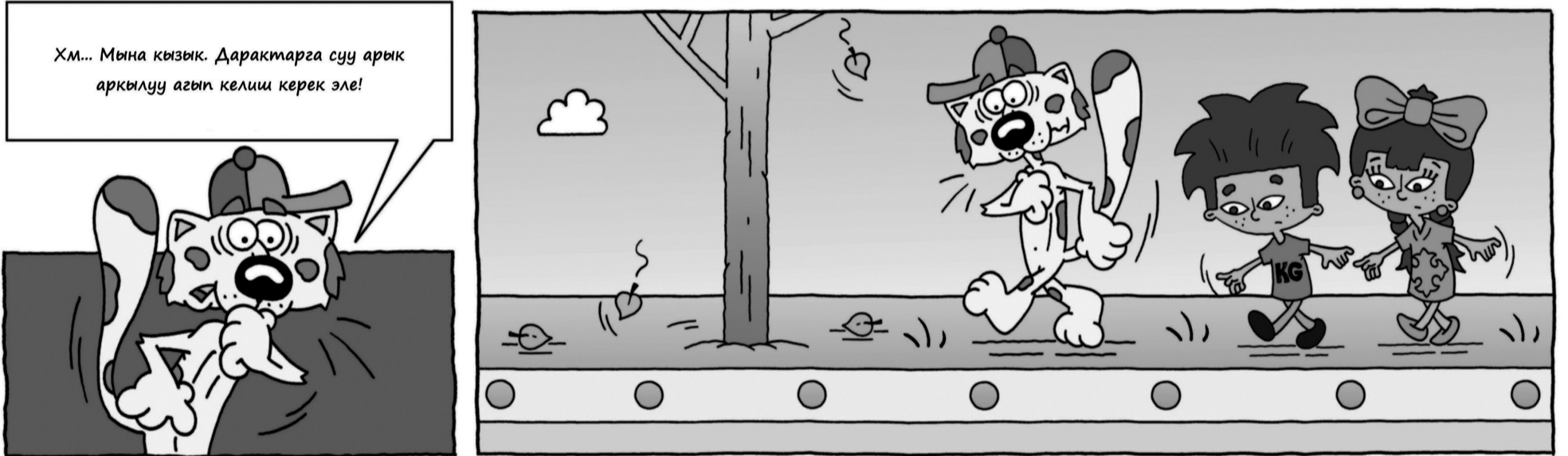
Жостик

Уффф! Кандай ысык!!!

О, жок, жок! Карагылачы дарактарды, ысыктан курап жатканын!

Арыкта суу жок, ошон үчүн ушундай көрүнүштөр болуп жатат!

Хм... Мына кызык. Дарактарга суу арык аркылуу агып келиш керек эле!

Бул эмне деген оңбогон кылык! Арык тазалоо маселеси менен, биз канча жерге бардык! Бирок андан эч нерсе чыккан жок!!!

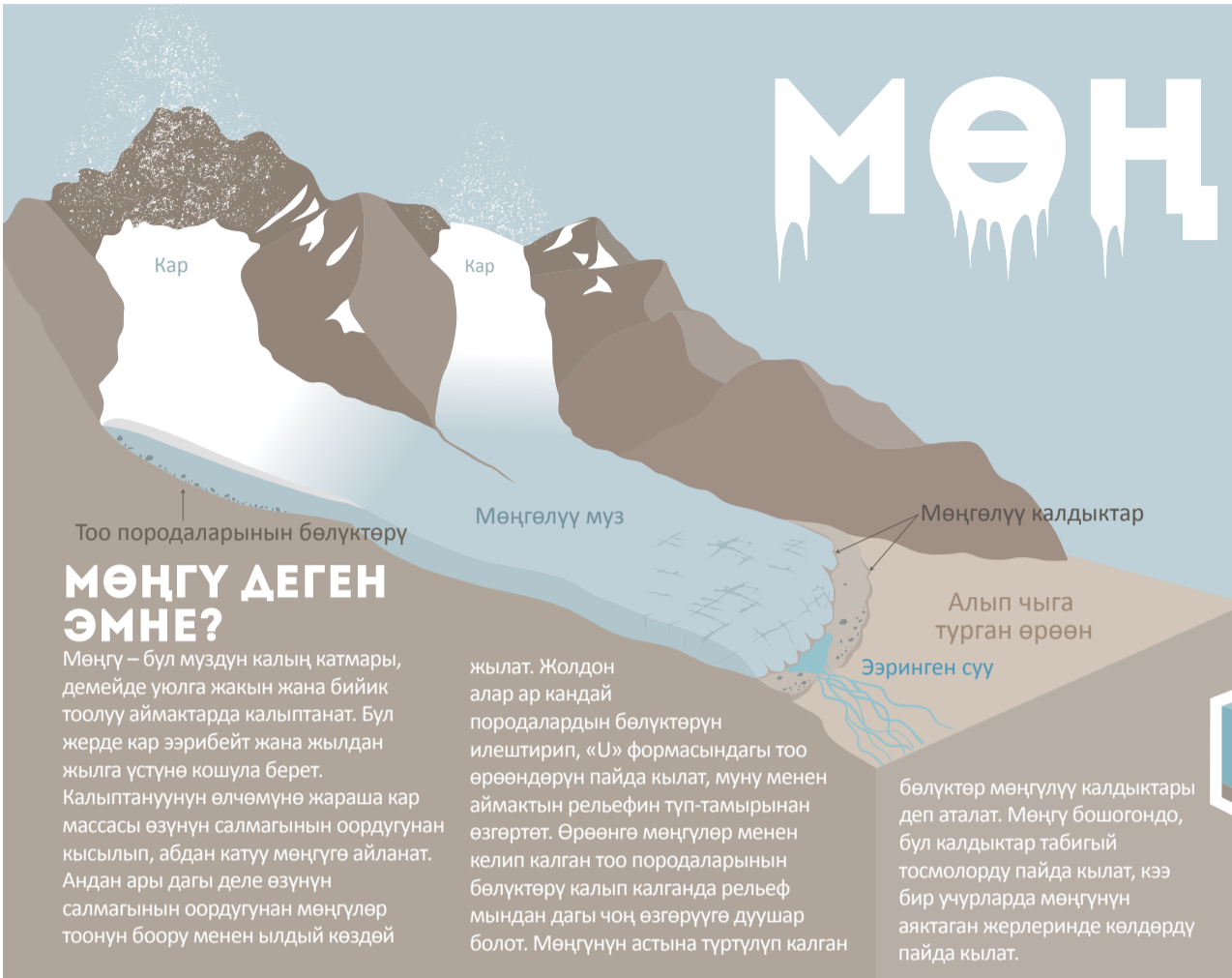
Жостик, мага күрөктү алып келип берчи!

КИЙИНЧЭЭРЕК...

Бул маселени бирөө келип чечип берет деп күтпөй эле. Колубуздан келсе, озубуз чечип койсок болом!

МӨҢГҮЛӨР

АК-ШЫЙРАК МАССИВИНДЕГИ МӨҢГҮЛӨР

МӨҢГҮ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Мөңгү – бул муздун калың катмары, демейде уюлга жакын жана бийик тоолуу аймактарда калыптанат. Бул жерде кар ээрибейт жана жылдан жылга үстүнө кошула берет. Калыптануунун өлчөмүнө жараша кар массасы өзүнүн салмагынын оордугунан кысылып, абдан катуу мөңгүгө айланат. Андан ары дагы деле өзүнүн салмагынын оордугунан мөңгүлөр тоонун боору менен ылдый көздөй

жылат. Жолдон алар ар кандай пордалардын бөлүктөрүн илештирип, «U» формасындагы тоо өрөөндөрүн пайда кылат, муну менен аймактын рельефин түп-тамырынан өзгөртөт. Өрөөнгө мөңгүлөр менен келип калган тоо пордаларынын бөлүктөрү калып калганда рельеф мындан дагы чоң өзгөрүүгө дуушар болот. Мөңгүнүн астына түртүлүп калган

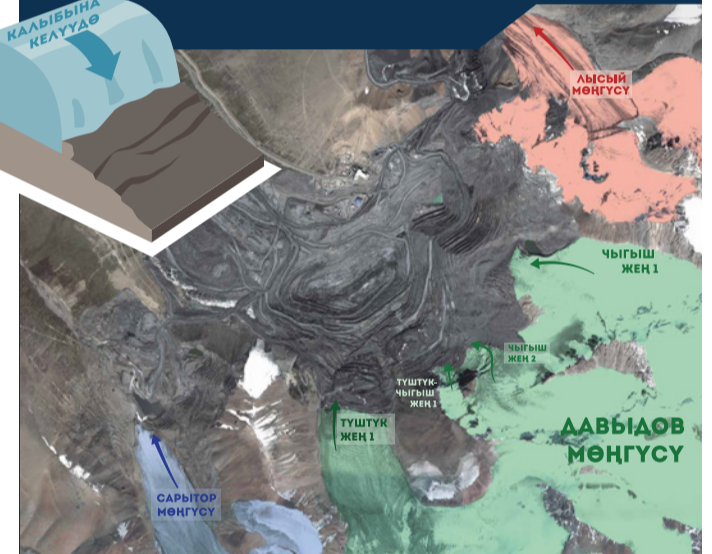
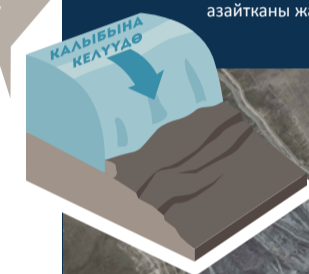
бөлүктөр мөңгүлүү калдыктары деп аталат. Мөңгү бошогондо, бул калдыктар табигый тосмолорду пайда кылат, кээ бир учурларда мөңгүнүн аяктаган жерлеринде көлдөрдү пайда кылат.

ПЕТРОВ МӨҢГҮСҮ

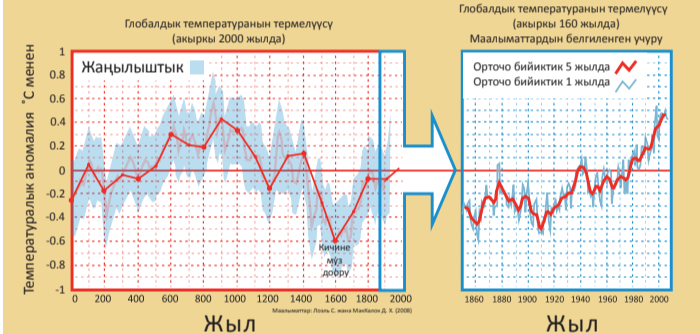
«Кумтөр» кени 170 мөңгү камтыган Ак-Шыйрак тоо кырка массивинин түштүгүндө жайгашкан. Мөңгүлөрдүн бешөө кендин лицензияланган аймагында. Бул Ак-Шыйрактын жалпы мөңгүлүнүн 10% түзөт. Петров мөңгүсү лицензияланган аймактагы эң чоң мөңгү болуп саналат. Ал 1950-жылдан бери тынымсыз ээрип, Петров көлүн пайда кылууда. Көлдү кармап турган мөңгүлөр менен дамбаларды көп жылдык изилдөөдөн өткөргөндөн кийин «Кумтөр Голд Компани» рудниктин жашоосун колдоо үчүн көлдөгү суунун деңгээлин азайтканы жатат.

БОРБОРДУК АЗИЯДА МӨҢГҮЛӨРДҮН ЭЭРИШИ

Акыркы 84 жылда 33%га кыскарган (аянты)	Акыркы 40 жылда 20%га кыскарган (объем)	Акыркы 30 жылда 23%га кыскарган (аянты)
1930-жылдан тарта Бүткүл Борбордук Азия	1960-2000 Кыргызстан	1977-2007 Чоң Нарын бассейни

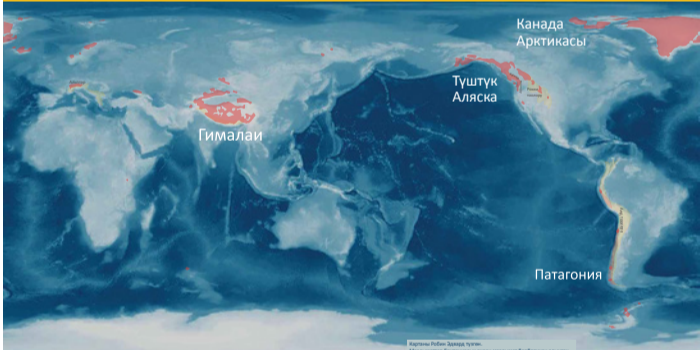
КЛИМАТТЫН ГЛОБАЛДУУ ЖЫЛУУЛАНУУСУНУН ОБЗОРУ

ЖЫЛУУЛУК ТЕНДЕНЦИЯСЫ

1550-жылдан баштап 1850-жылдарга чейинки аралыкта буга чейинки жылдарга жана азыркы учурга караганда төмөн температура байкалган. Убакыттын бул үзүгүн кичине муз доору деп аташат. 1950-1980-жылдарда кайра температура түшүп кеткен кыска убакытты эске албаганда, ошол убакыттан тартып температура токтоосуз жогорулап келет. Ошого карабай, узак мөөнөттөн алып караганда температура баары бир жогорулап жатат, бул дүйнөдөгү мөңгүлөрдүн ээришине алып келүүдө. 1980-жылдан баштап дүйнөдөгү мөңгү аймактары аябай азайган, айрым мөңгүлөр такыр эле жок болуп кеткен. Мөңгүлөрдүн көбөйүшү же азайышы жер циклиндеги табигый процесстерге кирет жана өзүнөн-өзү тынчсызданууга себеп жаратпайт, бирок ошол эле убакта бул процесс адам үчүн бир катар кыйынчылыктарды жаратат. Мөңгүлөрдүн жылышы же эришине жараша пайда болгон көлдөр толуп жана суусу ташып, агымдын ылдый жагында отурукташкан калка коркунуч туудурат. Кургак райондордо жайгашып, мөңгүдөн эриген сууга ишенген эл сунун жаңы булагын издөөгө мажбур болот. Жыйынтыктап айтканда, эгерде дүйнөлүк океандын деңгээли мындан ары дагы көтөрүлө берсе, бул жээкке жакын жайгашкан ылдыйдагы шаарларды суу каптап калышына алып келет.

Дүйнөдөгү мөңгү тутумдар(кызыл менен белгиленген)

2003-2010-ж.ж. мөңгү муздарынын чегинүүсү	Аймак	Муздун ээрип жоголушу (тонна/жыл)
	Патагония	23 млрд
	Түштүк Аляска	46 млрд
	Канада Арктикасы	67 млрд

Акыркы жылдары Гренландия мөңгүлөрү уламдан-улам карарып, үстүңкү катмарынын күн нурун космоско чагылдыруусу азая баштады. Бул ээрүү ылдамдыгын күчөтүүгө алып барат. Муз таануунун профессору, доктор Джейсон Бокстун айтымында, муздар ерт каптаган токойлордон шамалайдып келгениш-көөлөрдүн айынан карарууда. Ага кошумча, кирмөңгүнү карга көмө турган жайы бороондордун азайышынан муз тез эришин улантууда.

